

על גבול שני עולמות.

(מתוך ספר רשימות של חולם).

ה' תרע"ז, יום ה' שבט.

רשמתי לעצמי הנהגות אלה:

(א) „תהינה שפתיך סגורות כשתי אבני־הֶרְחִים הדבוקות זו לזו“
 („שערי קדושה“ לרח"ו).

(ב) השמר בתכלית השמירה והזהר בתכלית הזהירות מן הכעס.

(ג) הנה שפלי־רוח בפני כל האדם, אף בפני הפחות שבפחותים.

(ד) הנה שפל בעיני עצמך ובאמת, כי מה אנו ומה חיינו?

(ה) „לעולם יהיה המוח שליט על הלב“ („תניא“).

(ו) „הרהורי עברה קשים מעברה“ ו„כל המכניס עצמו לידי הרהור

זיין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש־ברוך־הוא“.

(ז) „אל תכנס עם פתוייך בטוען ונטען“ (רבי נחמן).

(ח) המנע וחדל ממחשבות רבות, כי אם מחשבה אחת תקע בלבך:

לעשות תמיד רק רצון אביך שבשמים (ר' נחום מטשרנאָביל).

(ט) אף דבר המְתַר לא תעשה, אם לא שיהיה ממנו איזה נחת־רוח

לאביך שבשמים, ובכור־המבחן הנה תנצל מכל רע, כי התאוות מהפכות את

האָטורים להיתרים גמורים, ועל־כן תאמר לפתוייך אז: טוב, מֵתַר לעשות

דבר זה או זה, אבל הֵעֵשָׂה בזה גם רצון האלהים? ואם לא יעשה בזה

רצון האלהים, למה לך בכלל לעשותו?.. (על־פי החווה מלובלין).

(י) „מרגלא בפומיה דרבי מאיר: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת

את דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום. נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר

מרמה. נצור תורת־י בלבך ונגד עיניך תהי יראתי. שמור פיך מכל חטא

וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואף אני אהיה עמך בכל יעשה ושעה“

(ברכות).

ו' שבת.

תהלה לאַל עליון, אשר זפני ביום אתמול לַקִּים כמעט כל האזהרות האמורות למעלה, וצר לי על אשר לא יכולתי לַקִּים את הכל. אנא, אלַ עליון! היה נא עמי ואלַ תַּמְשׁ חסדך מאתי, אלַ תתנני ביד פשעי, הצילני נא מחברים רעים ומפגעים רעים, הצילני נא מיצר הרע ומכל דבר רע ונחני נא בדרך אמת.

ז' שבת.

לא בכל ה"אזהרות" נזהרתי ביום אתמול. ביחוד עברתי על האזהרה הראשונה ועל האזהרה האחרונה. קשה לעזוב את הרגל הדבור והשיחה הבטלה, ביחוד כשבאים בין אנשים ומתערבים עמהם. כי הנה היצר מסית: אלַ תהי נפרד מבני-אדם וישנאוך. אבל היוצא שכר הידידות המדומה בהפסד השיחה הבטלה ואבק לשון-הרע ורכילות? ובכל-זאת שמח אני על שעלתה בידי גם אתמול לַקִּים הרבה מן ה"אזהרות", אף אם לא כלן. יהי ד' עמי כאשר היה עמי בימים הראשונים. אלַ יטשני, אלַ יעזבני.

ח' שבת.

גם אתמול נזהרתי כמעט ברבן של ה"אזהרות", שרשמתי לעצמי, אלַא שלא נזהרתי כל צרכי מן הפעס. קשה לי מאד להחזיק שווייהמשקל בבית. בכל-זאת: השמר והזהר מן הכעס! ברוצי אתמול ברחוב כמעט שעברה עלי מרכבת הטַרַם. עד-כמה החיים והמות של האדם תלויים בשערה! ולולי יד ד' אשר תנחה את האדם, — מי זה יצילנו מאלפי המקרים האורבים לכלותו יום יום?

אתמול הבעתי לשומעי לַקְּחִי את הרעיון העיקרי, הצפון במזמור „למה רגשו": ישראל הוא משיחיה-גוים. אמונת-תקותו, יסורי-ישועתו, יאוש-הצלתו, גלגולי-נדודיו, פחדיו-רעדיו, מעשיו-חסדיו, — כל אלה אומרים לבאי עולם: לכו באור ד'. אין מן הצורך, שיהיה ישראל דוקא „מלמד לגוים", אין מן הצורך, שיהיה „מיסיונר של היהדות", אין מן הצורך, שיהיה מוכיח ומטיף מוסר, אך גור-ל-חיו מלמד ממילא את כל הגוים: הַדְּבֹק בנצח וחיו! כל הדבק בישראל, דבק הוא ממילא באמת הנשגבה של ההיסטוריה; כל הנלחם בישראל, נפרד הוא מאליו מן האמת ההיא. ישראל עובד לגוים, אבל כל הגוים — במדה שהם אחוזים בנצח — עובדים לרוח ישראל.

והרוח הוא חודר ועובר את כל חיי העמים, את אמונתם, מוסדם, מדעם, מבנה ממלכותיהם, מלחמותיהם, תהפוכותיהם, חודר ועובר הוא את הכל על-כרחם של העמים. אין הם חפצים להשתעבד לרוחו של ישראל בשום-אופן. נלחמים הם עמו מלחמת-מגן ומלחמת-תנופה. זר ומוזר הוא להם הרוח ההוא. „רוגשים“ הם, סוערים, נלחמים בכל-כח „על ד' ועל משיחו“; קוראים הם בהמת רוח: „ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו“... אבל מה יועילם זה?

„יושב בשמים ישחק, ד' ילעג למו“...

ואם גם ייסדו להם אלפי אנודות אנטי-שמיות ואם גם ירבו עלילות וכוזבים על ישראל, ואם גם יחברו רכבות ספרים „בכדי להשתחרר מן הרוח השמי“, וביחוד „מרוחם של היהודים“, ואם גם יפרעו תמיד פרעות בישראל ויאמרו להשמידו —

„אז ידבר אליהם באפו ובהרונו יבהלמו“ —

„ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי“ —

ישראל משוח ועומד הוא מציון, מערש ילדותו, מיום עמדו לנסע-עמים, לאור-עמים...

ויאמר נא ישראל: לא רעיון-שוא הוא ה„בחירה“ שלי, לא מגאותי וגודל-לבבי אמרתי לעמים: לכו בדרכי וחיו; כי אם —

„אספרה אל חקי: ד' אמר אלי: בני אתה, אני היום ילדתיך“...

נולד אני תמיד מחדש. הולך „ומתחדש אני בבקרן של מלכות“. רוחי נעזר בכל תקופה ותקופה של ההיסטוריה. הוגה אני תמיד רעיונות חדשים, שכלם משרשים הם ברעיון האחד העתיק, האמת, הנצחי שלי — קדושת החיים על-ידי האלוה המקדש את החיים, — והרעיונות ההם מחדשים את כל העמים, אם חפצים הם ואם לא יחפצו. —

„שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ“ —

„תרועם בשבט ברזל, ככלי-יוצר תנפצם“ —

על-כרחם תפיל את חומת-יריחו שלהם, על-כרחם תשבר ותמגר את משגב הגסות שלהם, על-כרחם תעשה פרצים בקיר האליליות שלהם — ונאום הרוח לעמים:

„ועתה, מלכים, השכילו, הןסרו, שופטי הארץ —

עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה — “

השכילו ללכת ברוח ד', ברוח ישראל-נצח, ברוח האמת אשר תחדש את ימיכם. —

כי הנה בוא תבוא הסערה הגדולה, אשר תהפך הכל משרש — „עליונים למטה, תחתונים למעלה“. מלכים ירדו מכסאותם, ארצות תשגבה, מדינות תעלינה באש, חרב נוקמת, חרב מכלה ומשמדת, שן אוכלת, מהדקת ומגרמת, רעדה תאחו את כל היקום —

גילו ברעדה היא. אחרי הכלים תבוא הַרְדָּה —

„נשקו בר“ — הדבקו בישראל, אשר ינלד מחדש, באמת, אשר בה

יקדש ויחדש את החיים, פן יאנף – היושב בשמים – ותאבדו דרך, כי יבער כמעט אפו – פן תהי הרעדה חרבן-נצח, אם לא תדבקו באמת הישנה המתחדשת תמיד...

י"ב שבת

יום אתמול עבר עלי כיום שלשום, אלא שנכשלתי בעון לשון-הרע ושיחה בטלה. התקרבות לאנשים קטני-אמנה ומתמשכלים קשה מאד, אלא שקשה לאדם כמוני להבדל מהם. הלל, הלל! סגור את פיך, סגור את לשונך, פן תספּה!

היום נכשלתי גם בחטא שבת-אוה. קשה לי לעמוד בנסיון. אנא ד', סלח ומחל לעוני. עדימה לא תסלח לפשעי וחטאי? אם אתה לא תצילני – מי יצילני? אם אתה לא תושיעני – מי יושיעני?

בכל-זאת לא אתיאש ואלך הלאה בדרך טובה. אפשר, שעון השיחה הרעה גרם גם את החטא החמור ממנו הרבה. אדם שכמוני צריך להשמר ולהזהר על כל מדרך כף-רגל. אתה שוכח רגע, עוזב את עמדתך, – ונופל בתהום!

מעמקי תהום אני קורא אליך, אלהי-ישיעי!

י"ג שבת

מתוך מכתב שקבלתי ביום ו' שבת:

„סימני הריסה נפרים בביתנו, רגלי יסודו נעות ונוטות לנפול, – הנה הגג שעל ראשינו, שהגן עלינו במשך שנות המלחמה הקשות, הולך ונעשה עתה לא-בטוח לנו; סוף דבר, הכל הולך אל מקום אחד, אל מקום אבדן ותהו. ובשעה זו, שעת מהומה נוראה, כשאנו עומדים מבולבלים ועינינו תועות בחלל האויר, תועות ומבקשות דבר לתלות בו מבטן, תועות, מבקשות ושואלות: „מאין יבוא עזרנו?“ – זוכרים אנו את כבודו, האיש החביב והיחיד לנו במינו, שהיה לנו מאז הכרנוהו לסמל העזר, שאליו אנו נושאים כפעם-כפעם את עינינו בצר לנו“ –

אלי פונים... אלי, החלש והנדכה, השפל והעלוב. אביר-יעקב! עדימתי לא תראה בעני בני-עמך!...

מלבד מה שנכשלתי אתמול עוד פעם בחטא התאוה מתוך שלא יכולתי לעמוד בנסיון, לא יכולתי גם להשמר ולהזהר מן הלצנות ושמיעת דברי נבול-פה: עדיכמה בני-אדם עורים ואובדים את עולמם בשביל הנאת-שוא של רגעים אחדים!

מומן לזמן אני חולם חלומות נפלאים. ביחוד בעתות הבקר. קווי השמש חודרים בעד חלוני ומביאים עמם פרישת-שלום מעולמות רחוקים. בהיותי במצב נים ולא נים הנני רואה לפעמים את עצמי קורא בספר נפלא, ספר-זכרונות, ספר רוים ותעלומות. הנני מתאמץ לתפוס את הדברים ולקבעם בזכרוני, אבל נשמטים הם ממני. מצטער אני מאד על זה בעת החלום גופא, אבל הועץ לא אוכל. הריני כמי שחפץ לתפוש יונה יפה פורחת, והיא נגוזה, חלפה. הנני מאמץ את עצבי-הראות שלי, חפץ לראות ויהי מה, מאמץ את כלי-המוח שלי וחפץ לזכור, אבל דוקא הדבר היותר יקר לי — איננו נתן לי, נשטט ממני.

הספר כתוב, על-פירוב, פסוקים פסוקים, קטעים קטעים. לפעמים רחוקות אני זוכר בהקיץ פסוקים אחדים ממנו, אף שדוקא הפסוקים היותר עמוקים והיותר יקרים לי אינם נתפשים במוחי או שאינני זוכר אותם. גם המעט הנשאר — ראוי לברכה.

גם היום בבקר ראיתי את הספר ההוא, קראתי וקראתי בו, הסתכלתי והסתכלתי, ומכל אלה נשאר רק קטע אחד בזכרוני: „הבעשׁט עושה פרי בכל מעשיו“, או: „בכל דרכיו“. איני זוכר בדיוק, כמעט תמיד יש בספר ההוא איזה דבר על הבעשׁט...

י"ב ש"ט.

„ואם ישיגוני עונותי, אברח ממך — אליך“. אל מי אברח מעונותי, אם לא אליך, יוצר גופי ונשמתי, יוצר הכל — הכל? אל מי אפנה, אם לא אליך, אבי, צורי וישועתי?

ואתה עוזבני ביד עונותי והם מתגברים עלי ואינני יכול להתגבר תמיד על תאוותי ועל פתווי היצר הרע ועל הכעס, המתפרץ מלבי בשעה שמדברים דברים או עושים מעשים נגד רצוני — מלאכי-השלום! פרשו כנפיעם עלי, סוככו עלי, העתירו בעדי, הביאו לי פרישת-שלום מד' שלום.

אמר אותו קדוש לנוצרים: אין ליהודים השבת שבלב! שקר דבריו! השבת האמתית שבלב רק לישראל נתנה למנה, אבל הגלות וטרדת-הזמן וכל היסורים, העוטרם וסובבים את היהודי מן הערישה עד הקבר, שודדים לעתים תכופות את שפתי הפנימית. אנא, אבי, תן את שבתך בלבי!

ביום-השבת שעבר נרדמתי בבקר וארא בחזון בית-כנסת גדול מאד, בו יהודים מכל המינים, חסידים, קלים, בינונים. הכל מתפללים, אלה בקול רם, ואלה בלחש. הכל עטופים טליתות. יש מי שטליתו מונחת על כתפיו ויש מי שטליתו מופשלת על ראשו. אלה מנגנים, מבקשים, מתדבקים. בין אלה יש מי שידעתיו בילדותי לצדיק תמים, — רבי יעקב מוכר-ספרים. דרכו היה להתדבק ולהתרכז בנקודה אחת בעמל רב. במדה שהתגבר והתאמץ

ל'תפוש דוקא את הנקודה האלהית היותר פנימית, בלבלה אותו איזו מחשבה לארצויה. אז היה נלחם עם המחשבה ההיא כטובע ונלחם עם גלי הים. מהעויות פניו אפשר היה לראות את עבודתו הפנימית הקשה. לא היינו שומעים ממנו דברים, כי אם נגונים. לפעמים רחוקות היה יוצא דבור מתוך פיו, אבל אָז היה הדבור מתפרץ. קול צעקה, קול שועה. עתה כמו שמעתי צועק בכל כחו: „עדת חוכיך תושיע“!...

בבית־הכנסת בימה גדולה העומדת באמצע, עמוד וארון־הקדש. הכל מתפללים וחזן אין. העמוד-ריק. הולך אני ונגש אל העמוד הריק והנה רואה אני אותיות שחורות גדולות כתובות עליו. מצרף אני את האותיות אחת לאחת ויוצא השם - „אלהים“.

„אלהים - מדת־הדין“!...

האמנם תהנהג עם בניך במדת־הדין? - מהר יכבשו רהמיך את כעסך מעלינו ותהנהג עמנו לפנים משורת־הדין. אם אתה לא תרחם עלינו - מי ירחם עלינו?

י"ג שבט.

קויתי לשלום - ואיננו. מלאכי השלום לא סוככו עלי. אינם באים לאהלי אנשים שכמוני - ומה יהיה?

שבע אני כעס ורוגז מכל עבר ופנה. שופך אני את חמתי והלהבה מתגדלת ומתפרצת, - ואני אנה אני בא?

בודאי רבים הם חטאי ופשעי, אם יוצרי לא יחונני, אבל נפשי הלא שואפת כל־כך לגאולה.

אין שלום בחוץ ואין שלום בבית. מלחמת־העולם הולכת וגדלה, הופרע גם השלום בין אשכנז ואמריקה, - מתי יבוא הקץ לשפך־הדם? מתי יבוא השלום, המנשא עתה בפי כל ואין מגיע אליו?

ואולי חטא גדול הוא לחפוף בשלום־בית בשעה שהופרע השלום בחוץ והחרבן העולמי כל־כך גדול. הלא כה דבר ד' אל ברוך בן־נריה: „את אשר בניתי אני הורס ואת אשר נטעתי אני נותש, ואתה מבקש לך גדולות - אל תבקש!“

אבל ברוך בבקשו „גדולות“, בבקשו „מנוחה“, הלא בקש „רוח־הקדש“, דבר אשר לא לחוטא שכמוני לבקשו, ומה אני מבקש? - הלא אך מעט מנוחת־הגוף ומנוחת־הנפש, - האמנם גם זו יש בה משום „גדולות“?...

י"ד שבט.

יש לי חלום אחד מוזר, שהולך ונשנה עלי עשרות פעמים בימי חיי. בחלומי והנני שט על־פני האויר. שט? לא. הולך אני באויר. נדמה לי אָז תמיד, שאפשר ללכת ולדרוך על שכבת־האויר התחתונה כמו

שהולכים ודורכים על האדמה. מתפלא אני אָן תמיד: מדוע אין כל בני־אדם הולכים באויר כמוני? והלא כל־כך נקל, פשוט וטבעי הוא ללכת באויר? אָן יש אשר אהלום והנה פונה אני אל בני־ביתי ואומר: ראו, עד־כמה נקל ללכת באויר. עשו גם אתם כמוני. הלא זה כל־כך פשוט. ואולם יש אשר מתרומם אני ללכת באויר ונכשל ונופל...

פמות העפיפה, מהירותה וחזקתה תלויות בהדמת־הרוח שלי. יש אשר אהלום והנני מתרומם רק אָמות אחדות מעל לרצפה, אבל יש אשר מתרומם אני מעלה מעלה. יש אשר מתרומם אני עד התקרה, והתקרה גבוהה מאד מאד.

היום בבקר נשנה עלי עוד פעם החלום הזה, אבל הפעם הרגשתי כבד התקרה עלי. נראה לי, כאלו עלתה בידי לעוף מעלה מעלה ולהרים גם את התקרה, שעדין היתה מעל לראשי, עמי. יחד עם זה התאמצתי לחדור במין הסתכלות משונה ומיוחדת במינה מבעד לתקרה. הרי זה כאלו התאמצתי לחדור מבעד עביותם וגשמיותם של דברים. התקרה חוצצת ומסתררת בעדי את השמים הפרושים מעל. הריני מתאמץ אפוא לראות מבעד לתקרה, כאלו לא היה כל דבר מפסיק ביני ובין השמים. ראיתי אָן הביטות הביטות של אור, שמירוח, שמי אור פנימי, שמים, שכמוהם לא יראו בהקיץ, הצליפו האורות ויחלפו, נראו השמים ויגזזו...

הלום זה מזכירני חלום אחר, שחלמתי זה כשנה, והוא עוד יותר מופלא היה מזה של היום. בטרם שכבי הצטערתי אז צער עמוק מאד. ספרו לי דברים מכאיבים, מבישים ומחפירים, על איש קרוב לי ברוח. לא כעסתי על האיש ההוא, כי אם הצטערתי מאד על נפילתו, אף כי ידעתי היטב, שנפילתו רק ארעית היא, זמנית, רגעית. ראיתי את הפצה, שבה האיש ההוא שוקע – ונבהלתי. ראיתי, איך האיש ההוא משפיל את כבודו הרוחני בשביל תאוה לאיפה, והיטב חרה לי על הגשמיות הגסה הפורשת את ממשלת־העריצים שלה גם על אנשי־הרות. במעשה המגונה של האיש ההוא הרגשתי על בון גדול, עלבונו של האדם, עלבונו של צלם האלהים. חשבתי: האמנם לנצח תהינה רגלי האדם אסורות בנחשתים אל „האדמה אשר אררה ד“?...

ישנתי מתוך צער רוחני גדול ומתוך געגועים גדולים אל אשר מעל ל„אדמה“ זו...

והנה נשנה עלי החלום האמור, אבל במעוף הרבה יותר גדול. לא היה כל בית וכל תקרה, כל הפסק וכל חציצה; אין מונע ואין מעכב. עף אני ועף, שט אני ושט, עולה אני ומתרומם, עד שמגיע אני מסביב לגן עליון. רואה אני מרחוק את הגן, מתקרב אליו, מציץ מבעד החרכים, הפץ אני להכנס, אבל הגן סגור ומסוגר בעדי...

עולה אני ועולה בכח פסוק זה שאני משנן: „ויהי בשלשים שנה, ברביעי, בחמשה לחדש ואני בתוך הגולה על נהר כבר, נפתחו השמים ואראה מראות אלהים“...

עליתי מעלה מעלה בכח השגון ההוא, אבל „מראות אלהים“ לא ראיתי. סובב הולך הייתי מסביב לפרדס, אבל לפרדס לא נכנסתי...
 לרוב אני רואה את עצמי עולה בכח איזה פסוק או „מאמר“. היום
 בבקר היתה „עֲרֵי־י“ בכח התפלה: „אנא בכח גדולת ימינך“...

חמשה עשר בשבט.

עיקר שכחתי: אתמול בבקר חלמתי גם על קץ המלחמה, והיו הדברים ששמעתי – דברי נחומים, דברים נעימים. מי דבר את הדברים האלה? – אינני יודע. מה אמרו? – אינני זוכר בדיוק. רק זוכר אני, שדברו על קץ המלחמה ההולך וקר, אף-על-פי שהיחוסים בין העמים הורעו הרבה יותר מאשר בכל העת הנוראה של מלחמת-העולם.

טרם אדע, אם יש איזה ערך ותכן לחלומות כאלה. „חלומות השוא ידברו“ ו„דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין“. ואף-על-פי שנאמר: „בתלום אדבר עמו“ – לא על אנשים שכמוני נאמרו הדברים...

אבל מצד אחר, הלב מאמין במה שהוא הפך, אל מה שהוא משתוקק, על מה שהוא מתגעגע. ולב מי לא יהמה עתה לשלום, למנוחה, לקץ היסורים, אשר כמוהם לא היו מיום ברא אלהים ארץ ואדם עליה? כשלושה שבועות בטרם הודיעו האשכנזים לעולם, שחפצים הם בשלום, הייתי מבקש ומוצא רמזים וסימנים על קרבת השלום. קויתי לשלום, אבל לא השלום בא, כי אם בקשה והודעה על-דבר השלום. באה ההצעה הגלויה של המלך וילהלם על-דבר השלום...

כשהודיעו העתונים על-דבר הצעת השלום של מלך אשכנז, חלמתי באחד הבקרים והנה אשה אחת צעירה גבהת-קומה עומדת אצל שלחן ארוך באמצע חדר גדול וריק, על השלחן ספרים מספרים שונים. האשה עיניה למעלה. מבקשת היא פתרון לחידה סתומה. לוקחת איזה ספר, פותחת אותו, קוראה בו דלתות אחדות ומנחת איתו מידה. לוקחת ספר שני, שלישי, רביעי. אינה מוצאה נחת בכל אלה. פתאם היא לוקחת איזה ספר עבה, מעין אנציקלופדיה, פותחת אותו, מונה מספר לשורות, חושבת וחושבת ואומרת: „בעוד שני שבועות מיום השלישי הבא יבוא הדבר“. – חכיתי לשלום, והנה ביום הוא התפרסם... מאונה המוחלט של הקואליציה...

ובכל-זאת עוד הלב מפרסם. עוד הלב צמא ושוקק. עוד הלב מקוה ומאמין, שהשלום בוא יבוא בקרוב. היבוא?

י"ח שבט.

לא טוב הדבר, אשר אני עושה, שמתרשל אני בקיומן של „אזהרות“, שהרי על-ידי התרשלותי זו אבד עוד פעם את שוויי-המשקל שלי והעצב ימך עוד פעם את לבבי וכל מיני נחם עוד יוסיפו להציקני ואבדתי גם

את מעט השלוח ברוחי, אשר קניתי לי ביגיעה, ונתקו עוד הפעם הקשרים הדקים, המקשרים אותי לעתים לעולמות רחוקים...

בליל השבת חלמתי עוד פעם על איזה ספר עתיק, אבל ספר כתוב ונדפס, ולא נשאר בזכרוני מאומה מאשר גראה לי שם, כי-אם שורה אחת שנשתה בדפים שונים – ותכנה: „כל זה היה בדורות רחוקים“, או: „כל זה היה בדורות קדומים“, או: „כל זה נעשה כבר, כבר...“

והיום בבקר חלמתי – והנני גותן לאיש לקרא את דברי הספר „משנת-חסידים“ על-דבר מוצאי שבת-קדש. קמתי בבקר וקראתי את כל הפגנות ההן, ולעניות-דעתי וקצרה-השגתי לא מצאתי בהן דבר, אשר יתאים דוקא למצב רוחי עתה, אבל יש שם דברים נוראים, ומאן ספון, מאן רקע, מי הוא אשר יכנס לפרס זה? –

הלא! הלא! שמור את נפשך. חוסה עליך. קים את הכתוב ב„אזהרות“ שרשמת בדיוק!

ואתה לא נזהרף ועברף בימים האחרונים פעמים ושלש ויותר דוקא על הדבר היותר חמור, דוקא על מה שצריך אתה לברוח ממנו כמפני האש. הלא! הלא! עדימתי לא תשמע בקול ד' אלהיך!

י"ט שבט

עוד פעם נכשלתי בעון, ושאל: איזו הנאה יש לי מזה? – לא-כלום. אבל כך דרכו של היצר להלביש את הלא-כלום המוחלט במעטה-קסם, וסוף-סוף, היודע, שהוא לא-כלום – כיצד הוא הולך ונתקל ונופל בו? וסוף-סוף, אשם אני בזה, שלא שמרתי את ה„אזהרות“ כראוי. אפשר, שאם הייתי גותן לב להן כראוי, לא הייתי חוטא.

בכל-אפן – תדל!

חזק ואמץ!

שובה באמת אל אלהי ישעך!

אל יפתה לבך, אל תסור, אל תחלש –

ואפשר, שהעצבון אשם בכל זה. כבר הראו החסידים על היחס שבין העצבות והחטא – ואמת הוא. אבל מה לך, כי הנך כל-כך מלא עצבות? על-מה רוחך מדוכא? –

חסר לי הרבה. חסרה לי האמונה בנפשי, אותה האמונה, שלפעמים רוממתני. אבל חסרה לי אמונה עוד יותר יקרה מזו: חסרה לי האמונה בעמי...

האמונה בעמי? האמנם לא יאמין לבי לכל יעודי הנביאים? אאמינה. האמנם לא ירחם ד' על עמו? – ירחם. האמנם לא יביט בעינים ולא יראה מצוקתם? יראה ויביט –

אבל חפץ הייתי לראות אף קראור אחד מן האור המקנה ההוא, ואינני רואה. רואה אני מסביב רק ספקולציה ורמאות וטומאה וטפשות

ושקר, והעיקר, הריסה גמורה, חרבן והתפרדות. ומי יאחד? מי יחבר?
ומי יכניס את רוח-החיים באלו שהם או ספקולנטים או טפשים?
כמדומה לי לפעמים, שכל עמלנו לחנם ושגם כל עמלי אני בכל
ימי חיי - לחנם. האמנם אוכל לראות כל זאת ולבלי העצב בעמק-
המעמקים?

ובכל-זאת -

„קויתי ד' קותה נפשי ולדברו הוחלתי. נפשי לד' משומרים לבקרה
שומרים לבקרה“...

כ"א שבט.

בנסעי לפני יומים במרכבת הטרם, ישב במחיצתי איש פולני בעל
לפם צהוב ועינים כחולות, נעימות, ופנים מפיקים דעת. בתחנות הבאות
עלו שתי נשים צעירות, וכשראו את הפולני הנזכר, שאלו לשלמו ולשלום
בנו שנועד לו מקרוב, והוא השיבן כמו שמשיבים לאנשים מְכָרִים טובים.
אחרי-כן פנה אליהן בשאלה: ומה נשמע בעיר? - נָבְאִים, השיבו לו הנשים,
שהמלחמה תגמר בקרוב, וגם מגבילים את זמן תום המלחמה ליום השביעי
או ליום השבעה-עשר לחודש מרץ. - ובאיזו שנה? - שאל האיש בצחוק. -
בשנה זו, שנת 1917! - השיבו לו הנשים בבטחה.

אחרי-כן נודע לי, שהיתה שמועה זו הֵד נבואת אחת החזויות בפריז
עד-כמה תקוה חזקה בלב האדם. כבר כלו כל הקצים, כבר ספו
תמו כל הנבואות וכל החזיונות, ובכל-זאת עוד העם מאמין, עוד הוא
מקוה, עוד הוא חולם חלומות - ועוד הוא מתנבא!

הדבר היה בערב, ובבקר נרדמתי ואחלום והנה מי-שהוא מראה לי
איזה ספר של קבלה ובו הכתוב: „ואמרתם זבח פסח הוא לד'“ ופרושים על
כתוב זה. כמדומה לי, שהיה זה סדורו של הרב או האגדה עם פרושו של
הרב. על מה ירמוזן מלים אלה?

אור ליום ד' אדר.

מאז קשמתי את דברי פה בפעם האחרונה עברו עלי הרבה סערות
רוחניות, טרדות ורוגזות קשות. קשה למסור את הכל. הכל, כמדומה,
כהוגן וכשורה, והכל - כל-כך רע. הוי! אנה אלך? אנה אנוסה? אנה
אנוסה מצרות, מצרות לבבי וממכאבי? אנה אנוסה מכל אשר תחזינה עיני
סביבי? -

או היש מלים בפי לספר את הנעשה סביבי? האוכל לספר אפילו
מקצת מן המקצת?

ואם אספרה כמו, - הלא עון הוא לדבר על מה שאין כל מלה
בעולם יכולה לבטא...

פה רק השתיקה, רק הדומיה...
 והיאוש בתוך הכל ומעל לכל, זוחל הוא ונכנס ואוחז בכל אדם
 וממלאהו כל־ —
 „בוקה ומבוקה ומבולקה ולב נמס ופיק־ברכים וחלחלה בכל מתנים
 וכל פנים קבצו פארור” —
 וגם אלה הדברים העזים אינם מביעים אף במעט מן המעט מה
 שנעשה עתה ומה שמרגישים —
 „מזירעב ולחומירשף וקטב מרירי ושן־בהמות אשלה במ עם חמת
 זוחל־עפר”.

זוחלים מן העפר כל מיני שרצים מאוסים, ממלאים את האויר
 ומעפשים אותו ונעשים שליטים בעולם הישראלי, נעשים למנהיגים ולבוני־
 האומה, בעוד אשר רק לסתור את כל דבר טוב מגמתם, להרוס את המעט,
 מה שנבנה בישראל במובן הלאומי, לבצוע בצע לנפשם, להכאיב ולהשחית
 את כל יופי וכל נשגב.

ואני אנה אני בא? אנה אני בא עם אנחתי ונהמת־לבי? האוכל
 להלחם בכל אלה הנחשים הנושכים, בין שהם מבעלי ההפקר ובין שהם
 לובשים חלוקא דרבנן למען מלא חוריהם כסף, למען אכול ושתה והשמן
 בעת אשר „מצדנו נופל אף ורובה מימיננו” —

וגם לבעל־ירחמים הם נעשים. ובכיס הם מצלצלים ולנדבות הם
 קוראים, והכל לשם מה ועל שום מה? הכל בשביל למשול בהמון האמלל,
 הרעב והמדוכא בעני, אשר לא היה כמוהו, למוץ את דם התמצית שלו,
 להשפילהו ולהכניעהו תחת־יד אלה, אשר שם ד' תמיד בפיהם ולא
 בכליותיהם —
 ומסביב —

גם רעב ללחם, גם צמא למים, גם לשמוע דבר ד'.
 היש לי הזכות לקרא אליך, אתה, אשר אין לך שם? האמנם יש לי,
 החוטא, הנבזה והמלא בושח וכלמה, הזכות לצעוק אליך?
 אתה ידעת את מכאובי, אתה ידעת את נהמת לבי ואנחתי ממך לא
 נסתרה, — הביטה וראה את עניי, הביטה וראה את חרפתי!

י"ט אדר.

בשעה שאני מְדַבֵּק מחשבתי באלהים וקורא וצועק בצעקה פנימית
 ובחזקה והגני מבקש תשובה על שאלת העולם: מלחמה או שלום? — יש
 אשר נדמה לי על־ידי סימנים שונים, שאמנם השלום הולך וקרוב; אבל
 בשעה שאני מסתכל בעולם ובחיים — היאוש ותקפני ונדמה לי, כאלו נגזרה
 גזרת־כליה על האנושיות וביחוד על עם ישראל, הנרדף ומטילטל ומושלך
 בתוך כְּהִקְלַע ובגזו כמו שכוּחֵי־אלהים מתים ברעב ובקור ורבים מהם

מושליכים בראש כל חוצות והם הפקר לכל צר ואויב, לכל חומס ורומס מבפנים ומבחוץ.

ומה אומר לי רבי?

הלב מקוה, אבל מה שמסביב נוסך רוח-יאוש בהכרח...

וככה, בין תקוה לִיאוש, יש אשר אני נרדם בבקר ורואה חזיונות, פעם מעציבים ופעם משמחים, והולך ונשנה חזון הספר (שעליו דברתי למעלה) וגם חזון העפילה, ואז רגלי נתקות מן הארץ ואני עולה ועולה, שט ושט, ויש לי אז הרגשה יִיאֵלִית משוטי ומעֵלִית, ותמיד אני אומר (בחזון) לבני-ביתי: „הלא רואים אתם, שאפשר להתרומם למעלה וללכת על-פני האויר כמו שהולכים על הקרקע“.

וגם בשבת שעברה נשנה עלי החזון הזה נאמר (בחזוני) לבני-ביתי: „הנה רואים אתם, בני, שאותו האלהים, הנותן כח לבני-אדם ללכת על-פני האדמה, הוא הנותן גם כח ללכת על-פני האויר“...

קוריוז אחד מתוך אותו הספר המופלא: ראיתי בו דפים רבים על צדיקיי-אמת, בתוכם – על רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ובתוך הדברים שורה משונה זו: „אפילו בכלבו של רבי לוי יצחק היה הרבה יותר יראת-שמים מאשר בלבוהיהם של אנשים אחרים“.

כנראה, גם שם בעולם החזיון יש לצים – „גודיעין ליה מלי דכדיבי ומחין ביה“...

ואולי בטוי סימבולי הוא זה? „כלב“ – כנוי לחיים החושיים, והכונה: גם בחיים החושיים של הברדיטשובי היה יותר יראת-שמים מאשר בחיים הרוחניים של אחרים.

ראיתי אז גם דברים מספר ה„פליאה“ של בעל הקנה, אבל לא אזכרם.

לפני ימים אחדים עשיתי חשבון-הנפש מחדש ופחד נורא תקפני: הלא כל האנרגיה שלי נתונה נתונה היא תמיד למוסדות זרים ולמפלגות זרות לי לפי עצם מהותן, וסוף-סוף – „אני אנה אני בא“? „שמוני נותרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי“.

ואיה כרמי? ואיך אשמרנו?

תמיד לבי כואב על אסון עמי ותמיד חפץ אני לעזור ותמיד אני חפץ לקרא ולעזור, אבל תמיד משתמשות בזה מפלגות, שנמשך אני אחריהן, פעם על-פי טעות ופעם על-פי הרגל ופעם על-פי חולשה, – ומה יהיה סוף הדבר?

אלי, אלי, עזור לי, תמכני נא, הראני נא את כרמי שלי ושימני נא לנותר את כרמי...

דברים רבים כתבתי בימי חיי בדם-לבבי, ומה הועילו? בדם-לבבי

הקימותי במות, עזרתי להקמתם, בנינם ושכלולם של עתוננים שונים, במות הקימותי, אבל מתי? בנה המזבח לאלהים חיים?
מתי, הוי רבוננו של עולם, אוכל להרגיש בכל חושי: הנה זה הוא הדבר הרצוי באמת לאלהים וזהו המזבח, שעליו עלי להקריב את דם-י?...

לוקח אני עתה חלק בעבודתם של ה"עממיים", לפי שדרישותיהם ביחס ליהודי פולין צודקות הן, אבל האם האידיאליים שלהם הם גם האידיאליים שלי? היש להם איזה יחס אל האידיאל שלי?
וסוף-סוף מסופק אני מאד, אם יארכו ימי לכותי עמהם... בין כה וכה והמפלגה משתמשת בכחותי ונעזרת על ידי, בעוד שימים יבואו ואני - יוכל להיות - יבואו ימים, שאהיה מוכרח להלחם עמה.
וככה, כשחולפים ועוברים לפני כל ימי חיי, לבי נקרע לקרעים, כי רואה אני את-עצמי איש, שהכל משתמשים בו ומטים אותו להפצם נגד חפצו הוא ונגד חפץ מי שברא אותו ונפח נשמה באפו.
אנא, ד' אלהי, תן בי כח לעמוד בפני הכל ושכל ורצון לעבדך באמת, לעבוד אותך ורק אותך!

שכתי וראיתי שלא טוב אני עושה בזה, שחזלתי לדקדק בקיום ה"אזהרות", שרשמתי לי ביום הראשון לחודש שבט שעבר. אן, בשבועות הראשונים לחודש שבט, אף-על-פי שהייתי נכשל לפעמים, מתוך שהיה קשה לי לשמור את כל ה"אזהרות", היו חיי הפנימיים הרבה יותר יפים וטהורים מחיי עתה -

„אם תעזבה יום - יומים תעזבך” -

וככה אני הולך ונדחף עוד פעם אל האי-בהירות, המקריות, השממון והעצב, המכשול והחטא.

הנני אומר לנפשי עוד פעם: חדלני

ועוד פעם הנני אומר לנפשי: קימי את הכל! אל תטי ימין ושמאל!

כ"ו אדר.

עבר היום, יום השבעה-עשר לחודש מרחשון, היום, שעליו נבאה חוזה אחת בפאריז בבטחה גדולה, שישים קץ למלחמת העולם, ואף אני היתה לי הרגשה מעין זו, - ואנחנו לא נושענו. בכל-זאת אי-אפשר להגיד, שהיה החזון ההוא חזון-שווא לגמרי, כי אם אמנם לא בא השלום עצמו, הנה באו המאורעות המכשירים את השלום. זאת אומרת: באו מאורעות, המגדילים את המהומה ואת המבוכה, ומתוך אלו תצמח סוף-סוף הישועה, ואף-על-פי שעוד רחוקה היא ואף-על-פי שעוד דם רב ישפך עד שתבוא. מכון אני

למאירעות הגדולים ברוסיה, למהפכה הגדולה ולתוצאותיה הגדולות. אמת, שלעת-עתה עומדת בראש רוסיה המפלגה, שהדניו שלה הוא: מלחמה עד רדתה... מלחמה עד הסוף ויהי מה!... אבל רוסיה הפרועה וההרוסה עתה, רוסיה השסועה וקרועה לקרעים, אי-אפשר לה, שתערוך מלחמה כמו שערכה עד הנה, ואם ארץ רוסיה תחדל להלחם או שכחותיה יתמוטטו, הנה – בוא יבוא המשבר של המלחמה על-כרחם של העמים הנלחמים. העיקר הוא, שהוטל הגורל. אם לא בא עוד סופה של המלחמה, הנה באה התחלתו של הסוף. מתוך החשך העבה, הכפול והמכופל, יעלו סוף-סוף קווי נגה ושמשהשלוש יזרח עוד פעם על ראש בני-האדם.

בשבוע שעבר נודמן לי להיות אצל אדמור"י פולין פה בנרשה ולשמוע חות-דעתם בדבר אלה המדברים תמיד בשם ד' ו"השית" ו"רבש"ע" ועם זה הם עובדים לאליף האסימילציה ומשתמשים לתכליתם זו באמצעים מגונים מאין כמוהם: בשקרים, ברכילות, בהוצאת דבה, במסירות. והנה לכתוב ולרשום פה את כל אשר קרני בבקורי אלה – יקצרו הגליונות מהכיל. ארשום אפוא רק את התוצאה האחרונה מן הנסיונות המרים אשר רכשתי לי על-ידי בקורי והרפתקאותי: אדמור"י פולין – ביניהם אנשים ישרים ופקחים, אבל פחדנים גדולים, וביניהם, פשוט, יסלח לי ד' – לא אדע איך לכנותם...

העיקר: אין אמת, אין פשטות ואין תמימות. אין זכר לדברים אלה, שהם הם עיקרי החסידות. ומה אנחנו רואים מסביב? ומה אנחנו שומעים? אינני חפץ להעלות על עטי. רע מאד. הוי, רבונו של עולם! חוסה נא! רחם נא עלי האמלל שבאמצעים. סלוק שכינה אני רואה בכל אשר אפנה. ומתי תשוב השכינה למקומה?

ושוב אני הולך ונתקל, הולך ונתקל. יום ירדוף יום, לילה ירדוף לילה. משפטם של עמים נחתך ואנחנו מוטלים באשפת הגלות, הרעב והדבר, ואני אף אני הדל הולך ותועה, נופל ונכשל לרגעים. ומתי יקיץ הקץ? ומתי יהיה הסוף לכל זה? ואם לעמך לא תוכל להושיע – הושע לעצמך, ועד מתי תתרשל בקיום ה"אזהרות" אשר רשמת לעצמך ועד מתי תעבור עברות ותפול בעצבות, שממון ותהו? האמנם לא תחגור עוז בימים רעים אלה? הלא רואה אתה: אם לא תטה כלך לדרך טובה, אם לא תדבק באלהים בכל לבבך ובכל מעשיך, – אבוד תאבד בחשכת החיים! יאתה הלא לאור אתה שואף ולאור אתה עורג והומה, – פנה-נא

אפוא כִּי־ךָ לְדֶרֶךְ הָאוֹר, שִׁים פִּיךָ לְמִקּוֹר הָאוֹר, חֲדַל מִכֵּל מַחֲשֵׁבָה רַעָה, מִכֵּל מַחֲשֵׁבָה גִסָּה וְהִמוּנִית, חֲדַל מִכֵּל דְּבוּר רַע, חֲדַל מִכֵּל דְּבוּר בִּטֵּל –
 לְבַשׁ עוֹת, עֲשֵׂה טוֹב, הִתְאַזְר, הִתְחַזַּק, הִתְאַמֵּץ, פִּנֵּה אֵל הָאֱלֹהִים
 בְּאַמֶּת – וְיִשׁוּעֶתְךָ בּוֹא תְּבוֹא!
 וְעוֹד פַּעַם:

גְּמוֹר בְּכֵל לְבַבְךָ וּבְכֵל נַפְשְׁךָ לְדַעַת אֶת דּוֹכֵי וּלְשִׁקּוֹד עַל דְּלֹתוֹתֵי
 יוֹם, נִצּוֹר לְשׁוֹנֵךְ מֵרַע... נִצּוֹר תּוֹרֹתֵי בְּלִבְךָ...
 עַד מִתִּי תַעֲמוּד עַל פִּרְשֵׁת דְּרִכִּים? עַד מִתִּי תַפְסַח עַל סַעְפִּים? תִּקַּע
 מַחֲשֵׁבָה אַחַת בְּלִבְךָ: לְמַלֵּא בְּכֵל רַק אֶת רִצּוֹן הָאֱלֹהִים. רַק לְשֵׁם זֶה נִשְׁלַחַת
 לְעוֹלָם...

וְאֲנִי בַחֲלוּמֵי בִשְׁבַת שֶׁעֲבָרָה נִשְׁנָה עָלַי עוֹד פַּעַם חוּזוֹן הַעֲפִיפָה,
 אֲבֵל הַפַּעַם בְּהַרְגֵּשָׁה רִיאֵלִית כִּלְכֶּךָ, עַד שֶׁאֲמַרְתִּי לְנַפְשִׁי: הִנֵּה עַד עַתָּה הָיוּ
 חֲלוּמוֹת, אֲבֵל עַתָּה הֲלֹא בַהֲקִיץ אֲנִי עוֹשֶׂה כֵּל זֹאת... הֲלֹא בְּאַמֶּת אֲנִי
 הוֹלֵךְ עַל־פְּנֵי הָאוֹיֵר... הֲלֹא הַכֵּל רוֹאִים... הֲלֹא הַדְּבַר כִּלְכֶּךָ קֵל וְכִלְכֶּךָ
 פְּשׁוּט...

הִלְכֵתִי עַל־פְּנֵי הָאוֹיֵר בְּלֵאט, בְּנַחַת, בְּנַעֲיֻמוֹת, בְּפִשְׁטוֹת, בְּבִטְחוֹת גְּמוּרָה
 שֶׁל אִישׁ, שֶׁקִּרְעַת תַּחַת רִגְלָיו. אַחֲרֵי־כֵן הַחֲלוּתֵי לְרַחֵף וּלְשׁוֹטֵט אָנָּה וְאָנָּה.
 נִשְׁאַתִּי פַעַם לְמִקּוֹם זֶה וּפַעַם לְמִקּוֹם אַחֵר. הֵייתִי כַּמְבַקֵּשׁ אִיזוֹ דְּבַר וּמוֹצֵא אוֹ
 בּוֹ בְּרַגַע שֶׁהוּא מְבַקְשׁוֹ. נַעֲתַקְתִּי מִמִּקּוֹם לְמִקּוֹם וְכֵל זֶה בְּלִי כֵּל הַמִּשְׁךְ שֶׁל
 זְמַן. מִשׁוֹט בְּאוֹיֵר הַתְּרוֹמֵמִתִּי וְאַחַר לְעוֹף מַעֲלָה מַעֲלָה. עֲלִיתִי וְעֲלִיתִי הַפַּעַם,
 לֹא בַכַּח אִיזוֹ פִּסּוּק אוֹ תַפְלָה, כִּי־אִם בַּכַּח מִלְּיֻדִיָּה אַחַת מֵתוֹךְ הַסַּמְפוּנִיָּה
 הַתְּשִׁיעִית לְבִטְהוֹבֵן שֶׁגָּבַן בְּנֵי לְפָנַי.

י"א נִיסָן.

וְהוֹלֵךְ סוֹבֵב הַרוּחַ... וְעוֹלָה אֲנִי וְיוֹרֵד, יוֹרֵד וְעוֹלָה. אֵינְךָ עֲמֵדָה לְרוּחִי.
 אֵינְךָ מְנוּחָה. וְהַמְנוּחָה כִּלְכֶּךָ נַחוּצָה הִיא לִי. כִּלְכֶּךָ אֲנִי מֵתַגְעֵגַע עַל הַמְנוּחָה.
 הוֹי, רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם! מַעַט מְנוּחָה תֵּן לִי!
 וְנִכְשַׁל אֲנִי בַעֲוֹנוֹת וְנוֹפֵל, וְהוֹזְמִים עַתָּה הֵרִי גְדוּלִים הֵמָּה מֵאֵד
 וּלְגְדוּלוֹת וּלְנִצּוֹרוֹת הֵם קוֹרְאִים, וְאֲנִי מוֹשֵׁלֵךְ בְּרַפְשׁ שֶׁל עֲנִינֵיתָהוּ וְסוֹגוֹר
 בְּפִנֵּה צֶרֶה שֶׁל וְכוּחֵי־מַפְלָגָה וְכוּחֵי־עֲתוּנִים. מִתִּי אֲצַא לְרִנְחָה מִן הָעוֹלָם
 הַקָּטָן, הַמְּכֻוֵץ וְהַמְּצוּמָצֵם, שְׁבוּ אֲנִי נִתּוֹן עַל־כִּרְחִי?
 קוֹל ד' קוֹרֵא בַכַּח גַּם בְּהַדֵּר וְגַם בְּדַמְמָה דְקָה: שׁוּבוּ אֵלַי וְאִשׁוּבָה
 אֵלֵיכֶם, הַשְׁלִיכוּ אֶת כֵּל עֲנִינֵיכֶם הַפְּעוּטִים וְהַדְּלִים וְגַם אֶת כֵּל דַּעְוֹתֵיכֶם
 הַקְּדוּמוֹת וְהַמְּצוּמָצֵמוֹת וְהַצְּרוֹת. שְׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם, רְאוּ עוֹלְמוֹת אֵינְ־סוֹף,
 אֲשֶׁר בְּדַבְּרֵי יְחִיו, בְּדַבְּרֵי יְנוּעוֹ, יוֹרְחוֹ, יִשְׁקַעוּ, יַעֲלוּ, יִרְדּוּ, אֵלַי יִשְׁתַּחֲוּוּ,
 יִי יֵאֱזִינוּ. אֵף בְּכַדּוֹר הַשְּׁפֵל הַזֶּה. אֲשֶׁר בּוֹ אַתֶּם נִתּוּנִים, הֲלֹא חֲדָשׁוֹת אֲנִי

ברא, מעשים כבירים, אשר לא נעשו עד הנה, מלחמות ומהפכות, אשר לא היו כמוהן. והלא רואים אתם, כי ממשלת-הזדון עוברת מעט מעט מן הארץ וממשלת-הצדק מתעתדת לבוא. הנה הולכת היא וקרבה מיום ליום. ואתם, בית-יעקב, מה אתם עושים? — רדף אחרי תהו, שקע בהבל, הערם ושקר, בקש תאוה, בקש כסף וכבוד. ואף הטובים שבכם, מה הם עושים? — מחלוקת בשביל דברים של מה-בכך, ריב-מפלגות, ריב-לשונות, השתקעות בקטנות, פרוגרמות צרות, פוליטיקה של לא-כלום, ענינים יגעים ונפתלים מפחלבלב ודאבון-נפש, שנאת-הנם בלי קץ. ומתי יבוא הקץ לכל אלה?

ואף אתה, הלל! הנה שואף אתה אל עץ, אבל אין לך כל כה לעלות ולעלות בלי מעצור. מתאמץ אתה לעלות — ונופל. עולה — ונופל. חסרה לך המנוחה ללכת בצעדים אמיצים בדרך ישרה וסלולה.

אבל, אבי שבשמים! ממי אבקש אותה המנוחה הדרושה לי, אם לא ממך, אבי-השמים, ששמך שלום? וממי אבקש כח ואמץ, אם לא ממך, כח כל הכחות, אשר בידך הכל, ו"בידך לגדל ולחזק לכל"?

חזקני נא. אמצני נא. אל-נא תתנני בנפש צרי. אל אבוש. אל אפלם. אל תתנני לנפול. תמכני בימינך. מאוצר מתנת-הנם חנני. חנני בחסדך, כי רק בך ישועתי.

תוכחת מגולה לי עם אדמורי פולין ואהבה מסותרת. אהבה לא להם, כפי שהם בחיצוניותם, בקוטן השגתם, בצרות אפקם, ב"פוליטיקה" המזורה, שהם אווזים בה, כי אם לשרשם, ליחוסם, לנשמתם העליונה. כי על-כן בשעה שמוכרח אני לפעמים לדבר נגדם רתת, יותר נכון נגד ה"פוליי-טיקה" וההנהגה שלהם, עוד יותר נכון: נגד "הצרותיהם" ומלחכי הפנאכ אשר להם, לבי מהסס: שמה נגעתי באזן לא-טוב במי שהוא ירא-שמים באמת.

הרבי מגור הוא העומד ביחוד בראש ה"פוליטיקה", המזקת ליהודים מכל צד, ודוקא בשעה זו, שנלחם אני בכל כחי בפוליטיקה משחתה זו — לבי חרד: הרי סוף-סוף הוא, הרבי מגור, בנו של בעל "שפת-אמת"...

תוצאות השניות הן — וכוחים עם עצמי לפעמים בהקיץ ולפעמים בחלום. ככה חלמתי בשבת שעברה והנני נמצא בבית-מדרש גדול ובו חסידים מחסידים שונים. לרוב — חסידי גור. הזמן — אחר התפלה. אלה חולצים תפליהם, ואלה — לבושים בתפלין; אלה יושבים על מקומותיהם, ואלה נעים הנה והנה. אלה הוגים בספרים, ואלה עוסקים בדברי שיחה. אלה מדברים דברי הלל, ואלה — דברי חסידות. עומדים הם המדברים בעגולים עגולים. אני נמצא בתוך אחד העגולים האלה ומתנכח עם העומדים לפני על-דבר הרבי מגור. העומדים טוענים: אסור לעבור על דעתו של הרבי מגור, לפי שנאמר: "ויאמינו בד' ובמשה עבדו". ואני טוען: ומי זה יוכיח?

לִי, שהוא, הרבי מגור, הוא באמת „משה“ של הדור הזה? מה הם הדברים הטובים המיוחדים שעשה ובמה מתגלה רוח־הקדש שלו? — ככה הרביתי לטעון נגד המאִליהים את הרבי מגור. אני—בשלי, הם—בשלהם. הקיצוני ועדין לא עמדתי על עמקה של הלכה זו... גם חזון העפילה נשנה עלי היום בבקר ויחד עם זה — רמז לאדמוֹר אחר, הרחוק גם בזמן גם ברוח מן הרבי מגור. בחלומי והנה קורא אני באיזה ספר דברים נפלאים ומוזרים, ונדמה לי, שהדברים נכתבו מימים קדמונים, ואז, באותם הימים הקדמונים, נבאו על הרעיון המשיחי ביחד עם משפחת שלמה, — או סֶלְמָן, — ובא הבאור אחר־כך — זלמן. האמנם משפחתו של הרב מלאדי?

לבי מרתת. מפחד אני מן הכתוב: ואמרתם זבח פסח הוא לַד', שעלה לִי בדמדומי אחד הבקרים לפני שבועות אחדים. מי יודע, אם לא יהיה שפָּרֶד־ם גדול והתנגשות עצומה בין שני הצדדים הנלחמים בימי הפסח הבאים? ומי יודע את אשר יקרה לְמִילִיוֹנֵי אחינו יושבי רוסיה?

מי יודע, אם לא תתפרץ הקונטר־ריבולוציה בימי הפסח הבאים ותחול על ראש עמנו האמלל?

הוי, מי יודע?

„פסח“ הוא בשורת־השלום, וגם כל נימי לבנו ישמיעו: שלום, שלום. אבל המאורעות מכזיבים את השלום. ומי יודע, אם „זבח־פסח“ הבא יהיה זבח־שלמים?

יום ד' דחומ' פ.

בימי פסח אלו היה נצחון של האשכנזים על־יד הסטוכוד וגם נסיגה־לאחור עצומה שלהם בצרפת. בשני המקומות היה הרג רב ושפָּרֶד־ם גדול. הוי! מתי יבוא הקץ לכל זה המחזה הנורא? מתי יבוא הקץ לשד ושבר זה, המהפך את האנושיות כלה לגל־פגרים ולגל־קברים?...

אבל היה גם זבח־שלמים בפסח הזה. כי הנה בשבוע הזה היתה מניפסטציה של שמונים אלף איש בפטרבורג, שדרשה שלום ורק שלום. מקסים גורקי נסע לחוץ־לארץ בשביל לתוך ולפשר בין המפלגות הסוציא־ליסטיות השונות במדינות השונות בנוגע לדרישת השלום. הועד של הפועלים בפטרבורג החליט לדרוש שלום במפגיע ומחה בדברים עזים ונמרצים מאד נגד הממשלה הזמנית בפטרבורג, המעכבת בעד השלום.

הנה כי כן — „ואמרתם זבח פסח הוא לַד'“.

מצד אחד אנושיות מתבוססת בדמיה, ומצד אחר — קו־אור, שסוף־סוף

מבקיעים הם את הערפל העבה ואת אַנְיִיהֶדֶם. מלחמת ההויה וההפסד,
מלחמת החיים והמות –
והלב בותר בחיים...

כל הנעשה עתה ברוסיה מפליא מאד. הכל כמו במחזה-קסם. ממשלת-
הזודון, ששרשיה היו, לפי מה שחשבו הכל, כל־כך עצומים, נעקרה ממקומה.
כנראה, נפלה ולא תוסיף קום. בא הקץ לממשלת־דמים זו, אשר ממשלת
גירון וקִיגִיגִוּלָה, אספסינוס וטיטוס אך כשחוק־ילדים נגדה. נפלה ממשלה
זו, שפלה מגאָלָה היא בדמי רבבות אנשים נקיים, וביחוד – בדמי היהודים.
נפלה ממשלה זו של גול־משפט ועוות־משפט, מְקַח־שֹׁחַד ורדיפת־שלמונים,
עשק וחמס, שוד ורצח ופוגרוֹמים אין־קץ. נפלה ממשלה זו, שהרבתה
לחטא ולפשוע מכל הממשלות שעל־פני האדמה בעבר ובהווה.

פתאם הופיע אלהי המשפט בחרבו הגדולה והקשה ויכריע ממשלת־
הרצח וישרבנה וימגרנה ויעקרנה. בא אלהי־הנקמות, שהוא גם אבי־היתומים
ודי־האלמנות, אבי כל העשוקים והשדודים, ויקום נקמת דמי בניו ובנותיו
השפוכים, דמי היהודים האמללים, דמי כל הנטבחים והנחנקים והנטבעים
והמתים באשמונים, דמי הנשים המענות, דמי הילדים הקרועים לקרעים.

המספקת היא נקמה זו?

עוד יד האלהים נטויה על רוצחי־עולם אלה, שעטרת־מושלים לא
היתה הולמת אותם כלל וכלל.

ההופעה הראשונה של אל־נקמות והבשורה הראשונה של מהפכת
רוסיה היתה בודאי – המיתה המשונה של רספוטין.

אויביו המיתו אותו ככלב ובזה שברו מִגְן־עוזה של ממשלת־הזודון...

מי ומה היה רספוטין?

זה היה בודאי אדם נפלא, אדם בעל כחות רוחניים גדולים
ועצומים מאד. רק על־ידיזו אפשר להבין את כחו הגדול והשפעתו הגדולה
על מלך רוסיה ועל המלכה הרוסית ועל כל קרוביהם ועל הרבה מן השרים
הגדולים בפרטבורג. אדם לא־מלומד, יותר נכון, – בור גמור, אדם שלא
ידע לכתוב אף מלים אחדות בלי שגיאות גסות, „מוזשיק“ פשוט שבפשוטים
מערבות סיביר, היה פתאם לכה כביר, החותך גורָלִים של צמים וממלכות.
בודאי יש דברים בגו. לו היתה החוצפה הגדולה של אנשים יוצאים מן
הכלל. הוא היה מלא ערמה ומרמה, זמה ומזמה. הוא הכניע את הכל,
ביחוד את הנשים, בפראות־טבעיותו, חוצפתו־גסותו, תבלי־תוטמאתו. כל־זה
אמת הוא. אבל כלום מעטים הם ברוסיה אנשים בעלי תאוה גדולה, חוצפה
וערמה גדולה? ומדוע היה אך הוא למושל בלבבות אבירי־עולם? בודאי
מפני שהיו לו גם כחות רוחניים חיוניים גדולים, חושים נסתרים, חפץ
ורצון כביר, אלא שהטה את כל אלה הכחות לא לצד הטוב, כי־אם לצד
הרע. הוא היה מלא עוונות ופשעים, אבל אי־אפשר לכהד, שהיו לו, יחד

עם זה, גם הרגשות דתיות עצומות. בחשך בא ובחשך תעה – ולא נמצא איש, אשר יראה לו את הדרך הישרה והטובה, ויבחר בדרך זמה ובארחות עקלקלות. נראה, שהיה גא-לב מאד עם כל העננה החיצונית שלו, ולא הטה אָזנו למוסרם ולמודם של אנשים ישרים. את כל אלה ה"קדושים" וה"חכמים", אשר סבוהו, בטל בלבו, בדעתו, כי נעלה הוא עליהם לאיך-קץ בכחותיו ובאמץ-לבו. לו נמצא לו איש פקדוש זוסימא (ב"אחים קרמזוב" לדוסטויבסקי), איש בעל כשרון גדול, בעל דעת גדולה, כח-לב גדול וחפץ נמרץ להיטיב, אפשר, שהיה מטה את רספוטין לטוב. אבל חזיונם של אנשים כאלה לא נפרץ הוא אפילו בין האַסקֶטִים היותר גדולים. נשארים אפוא רק ה"בינונים", אנשים שכונתם רצויה ודעתם קצרה, חפצם טוב, אבל חלש. כל אלה לא יכלו להשפיע על כח איתן כרספוטין ולהטותו לטוב. רספוטין גדל אפוא פרע. בכחו הרוחני הגדול היה מעוז ומחסה למלך רוסיה, בנטעו בלבו את האמונה החזקה, כי כל-עוד הוא, רספוטין, חי, – כֹּחַ הוא, ניקולי, ומלכותו. האמונה החזקה הזאת אמצה תמיד את לב ניקולי, כי על-כן לא שם לב לכל הדרישות הצודקות של עמו. בטוח היה, שהצדק אתו, מאחר שהאלהים, אשר רספוטין הוא נביאו, עמו...

ככה חיו שני האנשים האמללים האלה, ניקולי ורספוטין, בטעות גדולה ונוראה, שהמיטה שואת-המות המשונה על האחד וירידה מן הכסא, שפלות ובזיון וענויי-נפש מאין כמוהם – על השני...

ולניקולי – יש אשר לבי ינוד לו. יש אשר רחם ארחמנו. נדמה לי, שהוא מצד עצמו ולפי עצם תולדתו לא היה אדם רע כלל. כמדומה לי, שאך החנוך הרע והסביבה הרעה והחונפים הרבים עשוהו לגורם של הרע. חושב אנכי עוד, שהוא אחד מאלה, שיכולים להתאונן: „אבותינו חטאו ואינם, ואנחנו עונותיהם סבלנו". ניקולי סובל לא רק בשביל חטאו הוא, כיאם גם, ובעיקר, בשביל חטאיהם של אבותיו וחטאיהם של כל הסובבים אותו.

אינני יכול להוכיח בעובדות את צדקת משפטי על ניקולי, אבל מרגיש אני, שניקולי הוא בעיקרו ותולדתו – אמלל ולא חוטא. מתאים להרגשתי זאת הוא חלום אחד, אשר חלמתי באחד הבקרים שבחצי השנה הראשונה של המלחמה. ראיתי והנה לפני חדר בלא שטח. באיזה עמק עומד איש משונה, ובחיקו – ילד. מסתכל אני באיש ההוא, והנה הוא – המלך ניקולי. יפיו של ילד-חיקו לא אוכל הביע. עינים שחורות, חכמה רבה, מְרִץ וטוב-לב. הילד מִשֵּׁךְ את לבבי אליו בחבלי-קסם. ראיתי את המלך ניקולי – והנה פניו מפיקים צער גדול וכאב פנימי. שפכתי לפניו את כל מרי-רוחי, הרביתי לספר לו על כל הענויים, שמענים את היהודים, ודמם הנקי הנשפך בראש כל חוצות, על הפוגרומים, על השחיטות ועל

התליות, והוא כמשיב לוי: „האמינה לוי, אני לא אדע אף מה מכל אלה הדברים...”

מדי דברי ב„מלך”, זכור אוכור מלך אחר, אשר גם אותו ראיתי בחזון בימי המלחמה הראשונים. את המלך ההוא – וילהלם – ראיתי לבוש בגדי מלכות ועוטה הוד. לא דברתי עמו, לא נגשתי, כי יראתי. עיני חזו אותו מרחוק ומן המרחק ההוא כמו צופה ומביט הייתי לתוך לבו, מחכה ומצפה לסופה של המלחמה. יחד עם זה נדמה לוי, שרואה אני את הד״ר קנטור, היושב בריגה, והוא נעשה למיניסטרו של וילהלם...
מי יודע נפתליהם של החלומות? –
האשכנזים לכדו את החבל הפלטי ופשטו קרוב לריגה, והד״ר קנטור – אחד הטובים והמובחרים בנו – מת...

בראותי את קצה הנורא של ממשלת רוסיה, זכור אוכור חלום מופלא אחד, שראיתי בשנה הראשונה של המלחמה. הדבר היה כחודש ימים לפני חג הפסח תרע״ה. אכזריותם של הרוסים ונקמתם ביהודים גדלו אז לאין-שעור. משעה לשעה באו שמועות המקפאות את הדם. גרושים כמעט מכל ערי פולין. גולים, נודדים, רעבים, קופאים בקור. המון נודד לערים הגדולות, ילדים וחלשים מתים בדרך. הבאים – לָנים ברחוב. עלילות בלי מספר. יהודים נטבחים ככבשים. נתלים בעד העירובין, שהם עושים. פוגרום אחד גדול ונורא תוקף את כל ארץ פולין. אין מנוס ואין מפלט. גם על ורשה רחפה סכנת הפוגרום.

הועלו על הטבח קדושים וטהורים; נהרג רב זקן צדיק וישר; רבנים רבים לקחו שבי וענו בענויים. הלכתי אז כל הימים כמשגע. לא דברתי דבר, כי גדל מאד הכאב. אך רעיון אחד מלא את לבבי: הכלה אתה עושה לשארית ישראל?

והנה בעודני שוכב באחד הבקרים והוגה את מחשבתי הנוגה, וארדם וארא בחלומי רב אחד זקן יושב מסביב לשלחן, העומד בבית-מדרש. מסביב לשלחן יושבים יהודים ומקשיבים לפרשת החומש, שהוא, הרב הזקן. קורא לפניהם ומבאר. פני הרב ומצחו מלאים קמטים וכלו מביע צער, אשר לא יתואר בדברים, ורוגו רָפְנִי. נדמה לוי, שיודע אני, מי הוא הרב, והוא: רבי נפתלי צבי יהודה – זכר צדיק לברכה – ראש הישיבה בלִוְזִין. מימי לא ראיתי את הרב ההוא, ובכל־זאת ידעתי בברור, שאך הנצי״ב הוא המניד את החומש, הוא ולא אחר...

ואשמע והנה קורא הוא בפרשת „בהקותי” ועומד הוא בפסוק האחרון, שבו מספיקות הברכות ומתחילות הקללות. את הפסוק הוא קורא באיזה נוסח, השונה מן הנוסח השגור בפינו, בני־אדם חיים, ואחר שהוא גומר את

הכתוב הוא מפרש ואומר: כשבני ישראל עושים רצונו של הקדוש-ברוך-הוא, אז הוא מחויב לגאלם, שהרי עושים הם את הדבר שלו, אבל כשאינם עושים את רצונו, איננו מחויב כלל וכלל להצילם...

בבהירות מיוחדת הטעים את הדברים האלה. עליכן אני זוכר את הדברים כפי שקלטה אותם אָנִי הפנימית מלה במלה: „אז די יודען טהוען זיין זאך, איז ער זיי מחויב צו העלפען; אז זיי טהוען אָבער ניט זיין זאך, איז ער זיי גאָר ניט מחויב צו העלפען...”

ובא אחריכן הבאור לזה: כשאין ישראל עושים את הדבר, שלמענו נוצרו, הרי הם עם ככל העמים, ומאחר שחלשים הם מכל העמים בטבע – גורלם יגון ואנחה...

אבל לאחר שדבר את הדברים האלה עבר רגוזו מישראל על העם האוכל אותם והרגוז היה לכעס, והכעס – לקללה נמרצה. הוא דבר דברים רבים חטופים ובהולים, ותלכן כלם – קללה אחר קללה, קללה רעה מחברתה. קורא הוא את ה„תוכחה” כלה ומהפכה על ראשי הרוצחים והשוֹדֵדִים את היהודים...

את עצמי ראיתי אָז עומד לא בבית-המדרש עצמו, כִּי־אם ב„חדר השני”. את הרב ראיתי מבעד הדלת הפתוחה, אבל את הדברים שמעתי מאחרי הכותל. נדמה לי, והנה מי־שהוא מעיר את און הרב: „הנה שומעים מאחרי הכותל...” והרב משיב בקפידה: „ואם שומעים מאחרי הכותל – מה איכפת לִי? („און אָז מען הערט הינטער דער וואַנד – וואָס אַרט עס מיך?”)...”

הקיצוטי ואשתומם. מעולם לא ראיתי את הרב הנזכר ומעולם לא הרהרתי בו, ואף את ספריו לא ספריו לא ראיתי מימי. לפי שרש נשמתי אני מה־הר כפעם־בפעם על הבעש"ט, על רבי נחמן מברסלב, על הרב מלאדי, על ראשים אחרים של החסידות, אבל עם הנצי"ב ז"ל לא היה לי עד אָז שום מגע־נפש. נזכרתי, שהרב חבר שו"ת („משיב דבר”) ופרוש על השאלות („העמק שאלה”) ופרוש על התורה („העמק דבר”), אבל מימי לא ראיתי אף שורה אחת מכל אלה הספרים. שערתי, שאלה הדברים, שקלטה אָנִי בחלום, הם הם מפרושו של הרב על „בְּקוּתִי”, ואחל לבקש את ה„העמק דבר”.

לאחר עמל רב (הספר הזה לא נמצא אז בבית אוצר־הספרים שעל־יד ביהכ"נ לנאורים בורשה, ובכלל הוא נמצא רק אצל בעל־ביתים יחידים, שהיו תלמידי וְלוֹזִין לַפְּנִים) השגתי מיד איש אחד, ומה גדלה השתוממותי בראותי ב„העמק דבר” בפסוק הנזכר („ואשבור מוטות עלכם ואלוך אתכם קוממיות”) את הרעיון הזה עצמו, ששמעתי מפי הרב בחלומי...

הסגנון שם אחר הוא, אבל התלכן – מאותו שזכרתי. ועוד פעם אני שונה על דברי: עד היום ההוא לא ראיתי אף שורה אחת ב„העמק דבר”.

והנה גם הפשר האחרון:

לאחר שני ירחים היתה תבוסתו של החיל הרוסי בגליציה שלמה, ועתה לאחרי עבור שתי שנים נפלה הממשלה הרעה, שהיא אך היא המיטה את כל הצרות הנוראות על היהודים. אבל קללתו של הרב חדרה לעמק עוד יותר גדול. לא רק על הממשלה לבד שפך חמתו... ה„תוכחה“—חרבן היא...

אסרו חג הפסח.

בימי הפסח שעבר היו התנגשויות עצומות בין שני הצדדים הנלחמים, שכמותן לא היו כבר, ויחד עם זה התחזקה האגיטציה לטובת השלום ברוסיה, עד שלא רק המועצה של הפועלים ואנשי-הצבא דורשים שלום, כי אם גם המועצה של הסוחרים הגדולים (שעליהם נשענת ביחוד הממשלה הנוכחית) ברוסיה דורשת שלום בהחלט — „לשלום מר לי מר“ —

יחד עם אלה החזיונות המשמחים ברוסיה הופיע גם החזיון האיום והנורא, שלבי נבא לי מראש — חזון הפוגרומים. כפי שמספרים העתונים, היו פרעות ביהודים בערי-הנגב, ולפי מה שמספרים, נהרגו כחרסון לבדה כשתי מאות וחמשים יהודים.

כבר קהו החושים ואוי אוי לבנו, ששומעים אנחנו עתה שמועות כאלה בלא אותה ההתרגזות ובלא אותה ההתמרמרות שבשנות השלום. הלא העולם כלו טובע עתה בדם ובדמעות, — עוד נטפי דם, עוד נטפי דמע, — הכל הולך אל מקום אחד.

והסוף? אם גם תזרח השמש, ואם גם יופיע האור, אבל הדם הנקי במה יכפר? סוף-סוף, מה להם לרבי-רבבות הקרבנות הנקיים ולצדק ולשלום אשר יופיע אחר מותם —

„ואם אחרי הכחדי מתחת רקיע

הצדק יופיע,

ימגר נא כסאו לעד!...“

אמת, שהצדק האלהי שונה הוא לגמרי ובהחלט מן הצדק שלנו והאֵלהים בצדקו מעביר דורות ומקריב דורות בשביל אָשרם, טובתם, עלִיָּתם ואורם של הדורות הבאים, אבל לבנו, לב אדם, גם הוא דורש את שלו. יש לו הצדק שלו ויש לו התביעות שלו. הצדק שלנו, בני-האדם, הלא עומד הוא וטוען בכל תקף: הדם הזה של מיליוני בני-אדם, ביניהם ילדים וקטנים, למה ובשביל-מה הוא נשפך?

„בשביל ההרמוניה הכללית, בשביל האשר שלעתיד לבוא“.

אבל מה להם, לכל אלה הנהרגים, הנחנקים והנטבחים בעצם ימי עלומיהם, בטל ילדותם ותומתם, בעוד אשר כל עורק ועורק בהם דרש חיים, חיים פרטיים, אישיים, עצמיים — ולהרמוניה, אשר תופיע

לאחר דורות רחוקים או גם קרובים, אשר יקבלו את כל זה האשר ואת כל זו ההרמוניה כדבר המגיע להם ממילא, מבלי הזכר כלל את מיליוני-מיליוני הקרבנות, שהקריבו הדורות הקודמים בשביל האשר והענג שלהם, ואם גם הזכר יזכירו את הדורות הראשונים מתוך שמחה ומתוך חדוה — מה בכך? הבזה ישלמו כל הדורות, שענו וסבלו הבזה יִכְפֹּר הַדָּם הַנִּשְׁפָּךְ? הבזה יִסְלֶקוּ הַיְסוּרִים הַאִיּוּמִים שֶׁל דוֹרֵי-דוֹרוֹת!?

שאלה ישנה היא זו, שאלה של אֵינן קְרִמְזוּב, אבל עוד לא באה עליה התשובה הנכונה.

בכניסת הימים האחרונים של פסח, בין-הערבים, ישבתי על-יד שלחני בביתי. הייתי ענף ויגע וארדם. גרדמתי נשען על כף-ידי. ישנתי ואיִקֵץ, ואומר לבני היושבים על-ידי: דעו לכם, כי האנגלים כבשו בימים אלו עירות בארץ-ישראל. אינני זוכר, אם ראיתי איזה דבר בשנתי או כי הגֵד הגֵד לי, אבל ידעתי ברור, שכן הוא. נוטה הנני לחשוב, שחלום-אמת היה, לפי שהיה ברור ומוחלט מאד.

זכור אזכור לרגלי זה מאורע אחר קרוב לו: ישנתי פעם אחת בשבת בצהרים ואיִקֵץ בידיעה ברורה ומבוררה: מעשים גדולים ונוראים יֵעָשׂוּ עַל-יַד פִּינְסֵק. הפרוגט הרוסי היה אָז גדול מאד והאשכנזים היו כל-כך רחוקים מפינסק, עד כי לא עלה על לב איש, שהאשכנזים יתקרבו לעיר ההיא. אנכי מצדי לא חשבתי כלל בשבועות אלה על-דבר פינסק ואף לא הרהרתי בעיר ההיא. ופתאם — הנה פינסק...

וידעתי אָז ידיעה ברורה, שהחיל האשכנזי יתפשט בפינסק. ואמנם כן היה: עברו ירחים אחדים והחיל האשכנזי בהיותו הולך וכובש כבש גם את פינסק והמלחמה חזקה מאד על-יד העיר ההיא.

ואף גם חרבן גדול נעשה בעיר ההיא ואלפי יושבים נעים ונדים בכל קצוי ארץ והם רעבים, ערומים ויחפים. הרפים והענוגים בהם עובדים עבודת-פרך, עשירים ונדיבים — באו עד ככר לחם. כלה ד' כל המתו בעיר ההיא ויִשְׁבִּיָהּ. מי יודע על-מה ולמה? הן לא גרועים הם יושבי פינסק מכל בני-ישראל!

אבל „מי תפן רוח ד'“. „צדקתך כהררי אל ומשפטך תהום רבה“. הוי, התהום הנורא, הבולע מיליוני-מיליוני אדם! האמנם לא יאטר התהום ההוא את פיהו? ומתי, הוי אבי, אבי, מתי? מתי?

בזה הרגע, שאני כותב דברים אֵלֶּה, אני שומע קול קורא מעמקי-נפשי: בימים הראשונים לחודש תמוז הבא יבוא איזה שנוי. אהפה.

ומדי דברי כמה שאני רואה לפעמים בהרדמי ביום נשען על כף-ידי,

אזכור מאורע אחד, שקרה לי בחורף שעבר והחרידני מאד. אנכי לא אדע עד-מה מן המראות ה"אָסְטֶרֶיִים", שעליהם מדברים בעלי-המסותרין שאינם מבני-ישראל. מה שאני רואה לפעמים – אפשר, שטעות הוא, אפשר, שחזון-שוא הוא, אבל בא הוא תמיד בצירי קדושה. רואה אני בחלום אנשים טהורים, צדיקים, ספרים, צרופי שמות וכ'. אינני צריך ללעגם ולספקנותם של אחרים. גם אני בעצמי רבה בי הספקנות, ולפעמים – גם הלעג. אבל לי, שראיתי והרגשתי את החזיונות ההם, אי-אפשר לי, בכל ספקנותי, לכחש, כי יש בחזיונותי, ביהד עם הערבוב החלומי (לפי "שאין חלום בלא דברים בטלים"), גם הרבה מן האמת הטהורה. ואולם אָז, באותה פעם, שעליה אני מדבר עתה, נרדמתי ואחזה חזיון אָסְטֶרֶיִי ממש, חזיון שלא מסטרא דקדושה.

נרדמתי אך לרגע נשען על כף-ידי וארא לפני חתול אדום, חתול של אש, בריה, שכמוה לא ראיתי בימי חיי. הבריה רחפה לנגד עיני ורעדה אחתוני. הקיצוני בבהלה. נחליתי און, אבל בחסדי ד' הגדולים עלי נצלתי מכרע.

יהי שם ד' מבורך!

במה אודה ל'ד' על כל החסד, אשר הוא עושה עמדי, החוטא האמלל, במה אודה לו על האור והאמת שלו, שהוא שולח לי, והם ינחוני ויוציאוני מעמקי הקלפות, מעמקי המחשכים, לטבול ביים הטהרה ולהתחמם כנגד האש הקדושה?

לא בצדקתי, כי אם בצדקתך, האלהים. לא במעשי הטובים, כי אם בחסדך, חסד-חנם מאוצר של מתנת-חנם... צערו של המורה א. פ. ג., שאשתו אָסֶרה וילדיו לָקחו מאתו והוא בעצמו רעב וצמא בין לדבר ד' ובין ללחם ומים ומגיע הוא ביסוריו עד לידי יסורי איוב, נגע כל-כך אל לבי, עד שפעם אחת בבוא אלִי אשתי, שהיתה בביתו להביא לו איזו עזרה, שהשיג עלי-ידי, וספרה לי מבדידותו, מצעריו וענויו הרבים, קבצתי את כל נקודות-נפשי אל תפלה אחת קצרה, שהתפללתי: אנה ד' אלהי, תצא נא האשה ג. מבית-אסוריה עד ימי הפסח הבאים...

כשני ימים לפני הפסח בא לביתי המורה הנזכר ובשר לי: אתמול יצאה אשתי לַהֲרוֹת...

ד' שומע לקול אביונים. "קרוב ד' לנשברי-לב ואת דכא-רוח יושיע"...

ר"ח אייר.

בר"ח שבט קְשַׁמְתִי לַעֲצֵמִי אזהרות-חיים. עתה אני רושם עוד אזהרות לַעֲצֵמִי או תוספות-אזהרות:

- (א) הַדְּבֵק בַּמִּדַּת הַחֶסֶד עַד הַקְּצֵה הָאֲחֵרוֹן, סֵלַח וּמַחֲלֵ לְכֹל הַמְקַלְלִים אוֹתְךָ, אוֹלֵי יִשָּׂא ה' לְפִשְׁעֶךָ.
- (ב) „צדק צדק תרדוף“. צדק לעצמך, צדק לבני-ביתך, צדק לבריות, דבקות בצדק העליון (צדק-שלום-יסוד).
- (ג) הִיָּה תָמִיד בְּשִׂמְחָה (כְּמוֹבֵן, שִׂמְחָה פְּנִימִית, שׁוֹקֵטָה, נֹזְחָה, וְלֹא הוֹלָלוֹת בְּשׁוּם-אֲפָן), כִּי הַעֲצָבוֹת מִבִּיאָה לְכֹל מִינֵי מַעֲשִׂים רָעִים וְהַרְהוּרִים רָעִים.
- (ד) הַתְּנַהֵג בְּעִנְיֵי הַגּוֹף גַּם-כֵּן עַל-פִּי סֹדֵר קְבוּעַ, כִּי הָעֲרֻבֹב וְהַבְּלָבֹל מְזִיקִים מְאֹד גַּם לְגוֹף גַּם לְנֶפֶשׁ.
- (ה) „רבים מכאבים לרשע, ובוטח בד' יסובבנו“. אל תפחד ואל תרהה, בטח בד', ואם הטאת לו – שוב! אל תתמהמה!
- (ו) אל תחשוב, כי אין מקבלים אותך בתשובה, לפי שהרבית לחטא, – אין לך דבר העומד בפני התשובה. בכל עת ועת אפשר לחתור חתירה מתחת כסא-הכבוד, אם שָׁבִים באמת ובלב תמים.
- (ז) „ואתה, בן-אדם, תרחם על נשמתך, המתקימת לעד, להביאה אל תענוג מופלא, אשר לא ראתה עין, ולא יביאוך רוב תאוותיך לחטא ותהיה נדחה מאור אל חשך. חמול על עצמך וחוס על נפשך ואל תחלל הוד נשמתך בהבלי התענוגים“ (ארחות צדיקים).
- (ח) עיקר העיקרים: סגור פיך בלתי אם לדברים קדושים, לדברי מדע ולמוד נחוצים, לשיחת רעים ואורחים בקצור היותר נמרץ); סגור עיניך (בלתי אם לתפארת שבקדושה); רַבֵּן מחשבותיך (שתחשוב בכל עת ועת רק על אותו הדבר שאתה עושה, ובשעה שאתה חושב על איזה דבר אל תפזר מחשבותיך לענינים אחרים); חשוב רק מחשבות קדושות, טהורות, טובות, משמחות. קדש עצמך פֶּלֶךְ לַשְּׁמַיִם. היה עבד למקום ובן למקום. אל תהיה כעבד העושה את עבודתו רק בעת קבועה, כי אם בכל רגע ורגע אתה עבד ובן למקום.

אורות.

א.

„עבדו את ד' בשמחה, באו לפניו ברננה“. אית אתר דלא אתפתח אלא בנגונא. השמחה משברת כל המחיצות. כשהמחיצות נשברות, רואים והנה הכל – אין. יש רק ד'. כשהאלהים עושה משפט, כשהכל רואים את יד ד' – העולם ומלאו מתמלא שמחה. „ישמחו השמים ותגל הארץ, ירעם הים ומלאו... לפני ד', כי בא לשפוט את הארץ“. כשנעשה דין במצרים – וירא העם את היד הגדולה אשר עשה ד' במצרים וייראו העם את ד'

ויאמינו בד' ובמשה עבדו. אָז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת...
היראה, האמונה והשירה באות או כאחת...

„הוד והדר לפניו, עז וחדוה במקומו“. במקום שהאלהים מופיע בין
בחסד ובין במשפט – הַלָּאָה כַּל הכעור והנוול שבחיים! הַלָּאָה כַּל השפלות
והעבדות! הַלָּאָה כַּל העצלות והעבדות!

במקום שהאלהים מופיע – נשברות קריות-הו, נופלות הומות-בְּבֵל,
שוקעות ערי-חטא. הָרִי-אֶפֶל נַעֲלָמִים, הבריחים נגדָעִים. בתי הכלא
נפתחים...

ב.

אברהם אמר: „אנכי עפר ואפר“. משה אמר: „ונחנו מה“. זה סותר
בהחלט לאותו מצב הרוח של בעלי הַקְּסֻטָה הקצונית (ביחוד בין
הנוצרים), שבדבקותם הם מְדַמִּים את עצמם כ־כך מתאהדים באלהים, עד
שהם והאלהים – אחד. באמת צריך הנברא לזכור תמיד, שהוא רק נברא,
אין, אפס.

„במקום גילה, שם תהא רעדה“, במקום הדבקות היותר גדולה
וההתאחדות היותר עצומה צריכה להיות גם יראה עצומה, נסיגה
לאחור. גם באותה שעה עצמה, שהנפש מגיעה בהתלהבותה עד לִיְדֵי
התכללות באור אין-סוף, היא צריכה לזכור את אפסותה המוחלטת
כשהיא לעצמה, ואותה הזכירה מביאה לִיְדֵי אמתת השפלות, ואז,
כשמתאחדות באמת „השפלות והשמחה“, אזי האדם מרגיש קרבת אלהים.
במקום ה„רצוא“ צריך להיות גם ה„שוב“. יותר נכון: ה„רצוא“ וה„שוב“
צריכים להיות ברגע אחד. „ואם רץ לִבְךָ – שוב לאחד“. באותו רגע עצמו
של ההתכללות צריך האדם לא רק לחשוב, כִּי־אם גם להרגיש בעמקי
המעמקים של נשמתו: „מי אנכי, בריה שפלה מעוטה בדעת, לפני
תמים-דעים...“

אף כי מעלת האהבה גדולה לאין-קץ, בכל־זאת הסימן האמתי
לקרבת-אלהים אמיתית היא דוקא – היראה הגדולה. לפיכך, כשראו בני־
ישראל „את היד הגדולה אשר עשה ד' במצרים“, כשראתה שפחה על הים
מה שלא ראה יחזקאל, אף-על־פי שבודאי הרגישו אז את האהבה היותר
עצומה, שהרי עין בעין ראו את ישועת ד', את הגאולה הגדולה וחרות־
העולם, בכל־זאת לא נאמר: „ויאהבו העם את ד'“, כי אם „וייראו העם
את ד'“. ככה נאמר אצל יעקב, כשראה „סלם מִצַּב ארצה וראשו מגיע
השמימה“ ושמע את הדבור הנשגב „והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל
אשר תלך“ –: „מה־נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים וזה
שער השמים...“ במקום האהבה, הגילה וההוֹדֵיָה – באה היראה הגדולה.
כשכבש אברהם את ארבעת המלכים וראה עד-כמה האלהים קרוב לו בכל

קראו אליו, הלא לבו ובשרו רָנְנוּ לאל חי, והוא, אברהם, בעל החסד, בעל האהבה, בודאי שנשמתו עלתה באהבה ובהודיה על כל גדותיה, אבל באותה שעה עצמה היתה כל־כך מלאה פחד מהדר גאון ד', רעדה לבשה ופליצות אחותה, עד שהיה צריך לבוא דבור מיוחד להרגיע את אברם: „אל תירא אברם – אנכי מגן לך“...

הרגשת החסד הגדול מביאה את אבות ישראל דוקא לידי הכנעה והתקטנות. ככה אנו מוצאים אצל יעקב אבינו: „קטנתי מכל החסדים והאמת“...

עתה צא וראה, מה בין אבותיהם של ישראל ובין בעלי האקסטזה הנוצרית...

רק המלאך „די מדרוהי עם בשרא לא איתוהי“ יש אשר במסרו לבני־אדם את דבר האלהים איננו אומר: „כה אמר ד“, כי אם מדבר הוא כאלו הוא והאלהים – אחד. ככה אנו מוצאים בספור על־דבר העקדה: „ויקרא אליו מלאך ד' מן השמים ויאמר אליו: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה, כי עתה ידעתי, כי ירא אלהים אתה“.

רק למלאך נתנה זכות כזו, אבל לא לבן־אדם יהיה מי שיהיה. רק משה היה האחד שעלה לפני מותו, כמדומה לי, למדרגת ההתכללות הגמורה באלהות, עד שהיה יכול לדבר בסגנון של אחדות הצורה ויוצרה... על־כן נאמר במשה לפני מותו: „ויצו את יהושע בן־נון ויאמר: חזק ואמץ, כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי ואנכי אהיה עמך“. מי הוא אותו ה„אנכי“? הלא משה הוא המצוה ליהושע! ומי הוא זה אותו ה„אנכי“, אשר יהיה עם יהושע אחרי מות משה? אבל משה, ה„דעת של כל ישראל“, „בעלה דמטרוניתא“, היה אָו, בהפרדו מן העולם הזה, כל־כך חי ודבק ומתאחד באלהים, עד שהיה יכול להגיד כמו מלאך – „ואנכי אהיה עמך“...

ג.

„ועברתי בארץ מצרים“ – אני ולא מלאך; „והכיתי כל בכור“ – אני ולא שרף; „ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים“ – אני ולא השליח. אני ד' – אני הוא ולא אחר“.

הוצרך הקדוש ברוך הוא – אומרים בעלי הסוד – לעבור במצרים בכבודו ובעצמו, כי כל־כך גדל שם החשך וגברה הקלפה, עד שלא היה כח בשום מלאך או שרף להתגבר על הקלפה הזאת. לכן הופיע הקדוש־ברוך־הוא באורו הרב והנורא פתאם על שרש נשמות ישראל, כדי להוציא את הנשמות ההן מתחת יד הטומאה החזקה. בכל הישועות שנעשו להם לישראל התרבה כח הקדושה על כח הקלפה מעט מעט, בהדרגה אחר הדרגה, עד אשר התגבר כח הקדושה לגמרי, אבל ביציאת מצרים האירה האורה פתאם שלא כסדר הדרגות ממטה למעלה, כי אילו נתעכבו שם

ישראל אף רגע במימרא לא היו יכולים לצאת משם לעולם, כי היו נכנסים בשער הנו"ן של הטומאה. כיצד היתה הגאולה הפתאומית? הבריק הברק האלהי על שרש נשמות ישראל להוציאן מתחת יד הקלפה הקשה, וממילא יצאו גם גופות ישראל לתרות מתחת יד פרעה...

מי שמתבונן למצב הגשמי הנורא של בני ישראל עתה בימי מלחמת-העולם ולמצבם הדתי-המוסרי הנורא ממנו הרבה ולמורי-השקר המתעים אותם מכל עבר ופנה ועסוה עוד לבו מלא תקוה לימים טובים מאלה, בהכרח הוא, שיזכור עתה, "זמן יציאת מצרים", בהכרח הוא, שיקוה לאותו ה"חפזון", לאותה ההופעה הפתאומית, לאותו הברק הנפלא. מקוה אני רק ל"עושה גפלאות גדולות לבדו" ולעת אשר "פתאם יבוא אל היכלו האדון, אשר אותו אנו מבקשים". בחפזון יצאו בני-ישראל משערי הטומאה, שבהם הם משוקעים עתה עד הצואר, בהגלות נגלות עליהם אל אלהי אבותיהם ובהזריחו בבת-אחת אור ושפע רב של אצילות על שרש נשמותיהם, וממילא יצאו גם גופותיהם לתרות...

עוד בר"ה אייר.

ביום השבת בבקר, שמיני של פסח, נדמה לי בחזיוני, ששם ברום, במרחק רב, מנגן מי-שהוא, והמנגינה — כמוה לא שמעתי מימי. בשמעי את המנגינה, חפצתי לתפוס אותה ולקבעה בזכרוני, אבל לא עלתה בידי. היו שם נטיות מיוחדות, הרמות-קול מיוחדות וסלסולים מיוחדים, שכמוהם אי-אפשר לשמוע ב"עולם השפל" שלנו... אני, למצער, לא שמעתי מעולם מעין זה. חבל, שלא נשאר מזה דבר בזכרוני. רק זוכר אני, שהיתה הנגינה לבבית, רמה וקדושה ביותר. אפשר, שלו הייתי יודע את הטכניקה של המוסיקה, הייתי תופס גם את עצם המנגינה...

אתמול בבקר נשנה עלי עוד פעם חזון העפיפה ועוד פעם בהרגשה ריאליית מיוחדת ועוד פעם ההתפלאות: מדוע אין כל בני-האדם יכולים ללכת על-פני האויר כמוני, ועוד פעם הודאות המשונה: עד עתה היו חלומות, אבל עתה — דבר שבהקיץ...

חשבתי הפעם: הלא עובדה היא, שאני הולך על-גבי האויר... הלא באמת האויר החפשי כקרקע תחתיו...

והנה איש אחד עומד ורואה זאת ומעיר: אין בכך כלום... בודאי יש בזה איזה חק וסבה... בודאי יש בזה איזו שיטה...

ואני משיב לו: אני אינני יודע כל חק וכל שיטה... אני פשוט מתרומם ועולה... נסה אף אתה לעשות כמוני... אין כאן "שיטה"... יש כאן פלא...

באחד הבקרים שלפני הפסח חלמתי – כרשום למעלה – על־דבר הרעיון המשיחי בקשור עם משפחת „שלמה” או „זלמן”. והנה או בארתי לי, שהכונה על משפחת הרב מלאדי. עתה כמדומה לי, שהכונה על „זלמן” יותר קרוב לי בזמן, נצר מגזע הרב מלאדי, הוא הצדיק המנוח רבי שניאור זלמן מקאָפּוּסט. יש לי אהבה מיוחדת לצדיק הנזכר ולספרו „מגן אבות”, שנדפס אחרי מותו. מעולם לא הייתי אצל הצדיק הנזכר ומעולם לא ראיתי, אך ראיתי את פניו פעם אחת בחזון...

הדבר היה בשנת תרע"ה. היה אָז החורף הראשון של מלחמת־העולם ואני שקוע פְּלִי בבקשת פתרון על־יון לחידת־עולם זו. הגיתי אָז תמיד בספרי־קבלה ומוחי ולבי נתונים נתונים היו למחשבות־רזו. באחד הלילות הלכתי לישון בשעה מוקדמת מעט. מאיזו סבה לא ישנתי אָז בחדר־המשכב שלי, כי אם בחדר־הספרים. בני־ביתי היו עוד ערים והיו יוצאים ונכנסים דרך החדר ההוא. נרדמתי וארא שלשה אנשים נצבים עלי. לא בתור גופים נצבו עלי, כי אם בתור רוחות. ראיתי אותם בתור הצא־קומות משוטטים באויר. ראיתי יותר ממה שראיתי אותם הרגשתי אותם. מי הם? לא ידעתי. מה שמותם? לא ידעתי. רק ידעתי, ששנים מן השלשה דומים מאד איש לרעהו וש אחד מן השלשה, אף־על־פי שבא ביחד עם השנים, עומד לבדו; מתרחק הוא מהם או הם מתרחקים ממנו. ידעתי גם זאת, שלש שנים אנשים קדושים הם וששנים מהם יהודים והשלישי – אינו יהודי. הם הפצו לשאלו ממני דבר־מה או להגיד לי דבר־מה –

אבל בני־ביתי הרימו קול מאיזו סבה ואיקץ באמצע המחזה. ימים אחדים אחר־כך היה לבי מלא שמחה וצער כאחד. שמחה – לפי שמימי לא ראיתי אנשים קדושים כמוהם, רוחות טהורות כמוהם. ביחוד גדלה שמחתי, לפי שברור היה לי אָז, שלא פרי דמיוני חזיתי, כי אם אֲבִי־קִטִים חיצוניים. לא הגעגועים שלי חלו וילדו אותם, כי אם מעולם אחר באו. צער – לפי שנפסק החזון באמצע, בטרם אדע, מי ומה הם האנשים האלה...

לאחר ימים הוגד לי בחלום: וכי אין אתה יודע, מי היה אצלך? הלא רבי זלמן מקאָפּוּסט היה אצלך...

כשהשכמתי בבקר החליתי לעורר בזכרוני את שרטוטי הפנים של שלשת הקדושים שראיתי, והנה נזכרתי, ששני הקדושים, היהודים, היו דומים איש לרעהו, לא רק כאחים, כי אם גם – כנשמה אחת בשני גופים. נזכרתי עוד, שתמונת שניהם דומה מאד לתמונתו של הצדיק מְרַצ'יצה (פֶּלֶךְ מינסק), אחי הצדיק מקאָפּוּסט, שראיתי בימי ילדותי.

לאחר ימים אחדים דברתי עם אחד מחסידי קאָפּוּסט ואשאלהו: התוכל לתאר לי את תמונתו של רבך?

– הלא ידעת, השיב לי, את הצדיק מְרַצ'יצה. עתה דע לך, שהצדיק מקאָפּוּסט היה דומה בכל שרטוטי הפנים לאחיו מְרַצ'יצה, ממש כשני אחיני־תאומים, אף־על־פי שלא היו תאומים.

עתה נתחור לֵי, מי היו שני הקדושים היהודים: הצדיק מקאָפּוסט ואחיהו. מי היה האינדי-יהודי? לא אדע עד היום... והנה באחד הימים האחרונים נדמה לֵי בחזון: בִּקְרֵה וְהֵנָּה מַעֲלֵעַל אֲנִי בְּאִיזָה סִפֵּר, שְׁבוּ עֲנִינִים מֵעֲנִינִים שׁוֹנִים וּבֵהֶם שׁוֹרָה אַחַת מֵעֵין מֵרָאָה־מִקּוּם: עֵין מִשְׁפֵּט שְׁלוֹם לְהֵרֵב מִקְּאָפּוּסֵט... פּוֹתֵר אֲנִי אֶת הַדְּבָר בְּאִפֵּן זֶה: עָלֵי לְבַקֵּשׁ בְּסִפְרוֹ שֶׁל הָרֵב כֹּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר יִדְבַר בֵּהֶם עַל הַ"מִּשְׁפֵּט" וְעַל הַ"שְׁלוֹם", לְהִסְתַּכֵּל בֵּהֶם, לְהִתְבּוֹנֵן בֵּהֶם, לְרָאוֹת וּלְמַצֵּא בֵּהֶם אֶת פֶּשֶׁר דְּבַר הַמִּלְחָמָה הַנּוֹרָאָה וְסוֹפָהּ... עֲשִׂיתִי כְּדָבָר הַזֶּה. בְּקִשְׁתִּי וּמִצַּאתִי. וְזֶה אֲשֶׁר מִצַּאתִי.

מֵאוֹרְעוֹת הָעוֹלָם לְאוֹר הַחַב"ד.

מֵה הוּא "מִשְׁפֵּט" וּמֵה הִיא "צְדָקָה"? – "מִשְׁפֵּט" הוּא – הַעֲמַדַת כֹּל דְּבַר עַל מְכוּנָה, הַשְּׁבֵת כֹּל דְּבַר לְמִקּוּם הָרָאוּי לוֹ, הַיִּשְׁרֵת כֹּל הַדְּבָרִים וְתִקּוּנֵם הַגְּבוּהָ. "מִשְׁפֵּט" הוּא הַסֵּדֵר הָעֲלִיוֹן, הָאֱלֹהִי. בְּמִקּוּם שְׁמוֹפִיעַ אוֹתוֹ הַסֵּדֵר הָאֱלֹהִי, שֵׁם אֵין כֹּל מִקּוּם לְעֵרְבוּב מִין בְּשֵׁאִינוֹ מִינוֹ. הַ"מִּשְׁפֵּט" – מַחֲלֵק, מִפְרִיד, מְסִיר אֶת הַסִּיגִים מִן הַזֶּהָב, מְבַרֵר אֶת הַטוֹב מִן הָרַע. הַ"מִּשְׁפֵּט" – הוּא הַפְּרִיר.

עַד שִׁיבּוֹא הַ"מִּשְׁפֵּט", הַטוֹב וְהָרַע מְעוֹרְבִים יַחַד; כְּשֶׁבֵּא הַ"מִּשְׁפֵּט", הַטוֹב תּוֹפֵס אֶת הַמִּקּוּם הָרָאוּי לוֹ, וְהָרַע – אֶת הַמִּקּוּם הָרָאוּי לוֹ. אֵין הַ"מִּשְׁפֵּט" מְבַטֵּל אֶת הָרַע לְגַמְרִי, אֲלֵא מְכַנֵּיעַ הוּוּ. בְּזֶה שְׁהוּא מְכַנֵּיעַ אֶת הָרַע תַּחַת מְמִשְׁלַת הַטוֹב, הוּא נוֹתֵן לְרַע אֶת מְקוֹמוֹ הָרָאוּי לוֹ. הָרַע נִבְרָא בְּכַדִּי שִׁיחֵה כְּפוּף וְנִכְנַע אֶל הַטוֹב, וְאוֹלָם הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו נוֹתֵן תַּעֲצוּמוֹת לְרַע, נוֹחֵן לוֹ הַיְכוּלַת לְהִתְרוֹמֵם עַל הַטוֹב וְלֵאמֹר: "אֲנִי אֲמַלּוֹךְ", אוּ אֲזוֹ מוֹפִיעַ הַ"מִּשְׁפֵּט" וְאוֹמֵר לוֹ: "אִם תִּתְרוֹמֵם כְּנִשֵּׁר וְאִם בֵּין כּוֹכְבִים תִּשֵּׁם קִנְךָ – מִשֵּׁם אוֹרִידֶךָ, נָאוּם ד'..."

הַ"מִּשְׁפֵּט" מִפְרִיד וּמְבַדֵּל גַּם בֵּין חֲלָקֵי הַטוֹב עֲצָמָם, מְסִיר מִשֵּׁם אֶת הָעֵרְבוּבִיָּה וְנוֹתֵן לְכָל חֲלָק אֶת הַמִּקּוּם הָרָאוּי לוֹ. עַד שֶׁבֵּא הַ"מִּשְׁפֵּט", הַתְּחוּמִים יוֹנְקִים אֵלָיו מֵאֵלָיו; מִשְׁבֵּא הַ"מִּשְׁפֵּט", כֹּל דְּבַר וְדְבַר מִקְבֵּל אֶת הַהִשְׁפָּעָה הָרָאוּיָה לוֹ וְכֹל נִשְׁמָה וְנִשְׁמָה מִקְבֵּלַת אֶת חֵיוֹתָהּ מִן הַשָּׁרֵשׁ שֶׁלָּהּ וְרֵק שֶׁלָּהּ. בְּאִפּוֹד הָיוּ כֹל שְׁמוֹת שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבֵל בְּחֶשֶׁן הָיוּ י"ב אֲבָנִים לְמִסְפַּר י"ב שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל, בְּבַחֲנִיָּה זֶה שְׁכַל שְׁבֵט מִקְבֵּל הַשְּׁפָעָה אֱלֹהִית מִיּוֹחַדַת מִשְׁרֵשׁ מִיּוֹחַד, עַל־כֵּן נִקְרָא רֵק הַ"חֶשֶׁן" – "חֶשֶׁן הַמִּשְׁפֵּט"...

הַ"מִּשְׁפֵּט" הוּא כְּלָלוֹתָם שֶׁל כֹּל הַ"לְאִתְעִשָּׂה" שְׁבִתוֹרָה, לְפִי שְׁעִנִּינֵם שֶׁל כֹּל הַ"לְאִתְעִשָּׂה" הוּא הַפְּרִיר, הַפְּרִדַת הַטוֹב מִן הָרַע, גְּאוּלַּת הַטוֹב מִשְׁבִּי הָרַע.

וּמֵה הִיא הַ"צְדָקָה"? – הַ"צְדָקָה" הִיא עֲצָם עֲשִׂית הַטוֹב, הַטוֹב כְּשֶׁהוּא

לעצמו, הטוב מבלי יחס אל הפרור והצרוף. כנהר השוטף מתוך המקור, כך שוטפות מן הטוב שבעולם ושכנפש המחשבות, המניעות את העולמות כלם אל תכליתם העליונה, שוטפים המעשים הנכונים, המפעלים הנשגבים. ה"צדקה" היא אפוא לא ברורו של הטוב מן הרע, כי-אם הדבר שכבר נתברר או שעומד להתברר. ה"משפט" וה"צדקה" הם, אם נדבר לפי מושגי הזמן, כח אַנְלִיטִי וכח סנְטִיטִי בבחינת הטוב. על-ידי האנליזה של ה"משפט" באה ה"צדקה", הסנטיזה של ה"צדקה" נותנת כח ל"משפט" לעשות את שלו. ה"משפט" וה"צדקה" משלימים זה את זה ומתאימים יחד. בבחינה ידועה הם – האמצעים והתכלית. ה"משפט" הוא ה"סור מרע" של כל הנעשה בנפש ושל כל הפרוצס ההיסטורי בעולם; ה"צדקה" – ה"ועשה-טוב". ה"משפט" – כללותם של כל ה"לא-תעשה" שבתורה, ה"צדקה" – כללותן של כל "מצוות-עשה" שבתורה.

אמת, שגם על-ידי המעשים הטובים כשהם לעצמם – ה"צדקה", ה"ועשה-טוב", "מצות עשה" – בא הפרור, אבל זה בא ממיֵא, מאליו. במקום שבא הטוב, אין מקום לרע. "כהם דונג מפני אש, כן יאבדו אויביך ד'", אין מְכַנְנֵת השמש להתיף את הדונג. כהשמש מופיעה, הדונג אובד ממיֵא את ישותו. לא כן הוא ה"משפט". הוא, ה"משפט", בא לשמו ולשמה, לשם ברור ולשם הפרדה.

ידועים אנו אפוא, מה היא ה"צדקה" – הטוב – ומה הוא ה"משפט" המברר, ומה הוא ה"שלום" הבא אחר הפרור. "שלום" הוא הכח העליון, המאחד שני כחות הפכיים שהם למטה הימנו. "עושה שלום במרומי – מיכאל שר של מים, גבריאל שר של אש, והקדוש ברוך הוא עושה שלום ביניהם". על-ידימה מתאחדים הכחות, שהם הפכיים זה מזה מן הקצה אל הקצה? – על-ידי הבטול. כשנראה הדר גאון ד', אזי האש חדלה להיות אש והמים חדלים להיות מים, וההפכים בטלים ממיֵא. הרי זה, בדרך משל, כאלו שני עבדים מריבים ביניהם בחזקה, אבל כשבא האדון גורא-הוד ורבי-חסד כאחד, הריב משתק ממיֵא. למה? לפי שעניהם ולבותיהם של שני העבדים אל יד אדוניהם שְׁיָחֲנָם. היראה העצומה מפני האדון מבטלת ממיֵא את הסכסוכים בין המריבים, לכל-הפחות בעת תגבורת היראה.

כשאני מתבונן לפי רעיונות אלו במעשים הגדולים, הנעשים עתה בעולם, הנני מבין גם את המשפט הנורא, הנעשה עתה, גם מאין יבוא השלום המקנה...

מהותו של המשפט, הנעשה עתה בעולם, הוא זה: כל עם ועם צריך לשוב למקומו, להתישב במקומו, לחדול מכל עֶשֶׂק נחלת זרים, למלא את תפקידו ורק את תפקידו הוא, למלא את תעודתו בעולם ולפתח את כחות עצמיותו בדרך אמת ועל-פי חקי הצדק והישר העליונים. כל עיקרה של זו המלחמה הנוראה אשר כמוה לא היתה מיום ברא אלהים אדם עלי ארץ לא באה אלא בשביל שיופיע אותו משפט-אמת בעולם.

והשלום מאין יבוא? לא מן המריבים והנלחמים עצמם שהם כמים ואש, אלא מן הכח העליון, הרם, הנשגב והנורא, העומד על גביהם ועושה שלום בהכרח. הכח העליון הזה, כשהוא יורד למטה, הוא מתלבש בצורות רבות, שונות ומשונות זו מזו. לפעמים גם הריבולוציות עושות דבר... הרובולוציה ברוסיה – מאתו היא שלוחה.

אבל בשעה שחופרים באר, בא מראש הטיט, אחריכך – מים דלוחים, אחריכך – מים טהורים, עד אשר יראה המקור. לא בפעם אחת יראה השלום הגמור בעולם. עלידי סערות-עז, עלידי ימים נגרשים, עלידי רעידות הארץ, עלידי הרים מריקים אש, עלידי עמודי אש, עלידי עמודי ענן בוא יבוא השלום –

והצער הגדול בוא יבוא לראשונה –

כי הנה בוא יבוא, בטרם יופיע השלום הגמור בעולם, כחות ענרים, חשכים, אכזרים, משמידים, מכלים, עוקרים מן השרש, חרב מלאך המות בידם והאמרה, "מהפכה בשביל מהפכה" בפייהם, כלי אל-נקמות, כלי-משחית, והברק – ברק אמת, דמיון של אמת, נגה בלבד...

ובשם הצדק העליון והשויון המחלט יעשו מעשים נוראים, אשר כל מאורעות המלחמה כאין נגדם. בוא תבוא מלחמת-אחים, אשר כמוה לא ראתה השחת, רציחת-קין שאינה פוסקת, וחיי האדם יהיו הפקר יותר מחיי הכלבים –

ובוא יבואו בני-האדם במערות-צורים ובמחלות-עפר, ומנוס ומפלט לא ימצאו –

ולא מתותחים וכדורי-מות יטמנו, כי-אם אח מאחיהו, אב מבנו ובן מאביהו, –

מעצמם יברחו, מצלם ינוסו... רק לרגעים יצאו מחוריהם, בשביל "לדבר" ו"להתנכח" ולחדש הלכות-רצח ולשוב אל החשך אשר ממנו יצאו – אין מושל, אין שופט, אין מוכיח, – הכל שוים, הכל תלויים, כל-אחד תלוי לאחיהו ולעצמו...

הכל נחנקים באויר כבד כעופרת, הממלא את כל הארץ – ומחשבות יחשבו תמיד רק "לתקן", ובמדה שישאפו "לתקן" ו"לתקן" ישחיתו וישחיתו, יקלקלו ויקלקלו, יפסידו ויפסידו עד בלי נשא – ורק כאשר ייעפו בני-האדם מכבד כל אלה ה"תקונים" ו"מלחמת-המצוה" –

וכאשר יראו, כי אין קץ לשפך-הדם וכי קלה הוא עושה עם העולם, או אז ישליכו את חרבותיהם, דבריהם ומחשבות-הרע אשר להם – או אז תבוא המהפכה, אבל לא ה"מהפכה הסוציאליט", כי-אם מהפכת הרוח. הכל יקיצו לחיים חדשים –

לחיים מלאים שמחה, לחיים מלאים אהבה, לחיים מלאים אשר, שאיפה לשמש, לשמש העליונה, לשמש האלהית –

והארץ והגלד מחדש ושמים חדשים ינטו עליה -
 וקול שירה חדשה ישמע מן השמש, מן הירח, מן הכוכבים, מן
 השרפים, החיות, האופנים, מן האש, מן הסערה, מן ההר ומן הבקעה, מן
 המדבר ומן היער, מן הנהר, מן הים, מן העץ, מן הדשא, מן האדם, מן החי -
 וכוכב שחר חדש יופיע והאיר פני המזרח. ומן המזרח - אל
 קצוי ארץ -

ואורו הנשמות כלן, צרוף אחר צרוף, זכוך אחר זכוך, ורמו ונשאו
 וגבהו -

נבל נבל כל אשר לא טהור וכל אשר לא נקי. „רוח הטומאה“, אשר
 התריב עולמות ודורות, יעבור -

ונשאו בני-האדם את עיניהם לא אל השלום אשר בחוץ, כי אם אל
 השלום אשר בפנים, אשר ממנו יקר השלום אשר בחוץ -
 הכל לפי חקי הנצח, לפי חקי האלה, - לפי חקי היצירה - „ברישא
 חשוכא והדר נהורא“ -

„ועינו של אדם לא מן הלבן היא רואה, כי אם מן השחור, מתוך
 החשכה בראתי לך את האורה“.

ככה ראה אליהו לראשונה „רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר
 סלעים“ ו„אחרי הרוח רעש“ ו„אחר הרעש אש“ ורק „אחר האש - קול
 דממה דקה“.

ככה ראה גם הצופה במרכבה: רוח סערה, ענן גדול, אש מתלקחת
 („ג' קלפות הטמאות“), אחרי-כן - מעין הטוב („ונגה לו סביב“ - „קלפת
 נגה מעורבת טוב ברע“) ורק אחרי כל אלה - הקדש העליון.

אמש בתפלת הערב אמרתי את הדברים: „ותקננו בעצה טובה מלפניך“
 בשברון-לב אמתי. אובדי-עצות אנחנו, ואל מי נפנה, אם לא אל מי שזו
 עצה ותושיה?

כל היום ראיתי את העמל וההבל של „אגודות-אגודות“ שלנו,
 ריבותיהן, תוכחותיהן, שנאתן, קנאתן, יגיען לריק ולבהלה. שבעתי צער
 ויגון וישנתי לעת ערב מתוך כאב-לב ובתפלה כמוסה אל בעל העצות
 מרחוק...

והנה חלמתי כל הלילה על הציוניות. נדמה לי והנה נמצא אני באיזה
 בית-עם מלא ציונים מפה לפה. הכל מתנפלים עלי, טוענים, מתנכחים. היו
 שם דיין-ודברים נמרצים, אבל אינני יכול להעלות במצודת רעיוני כל אשר
 דברו שם. רק יודע אני, שנשנה עלי עתה חלום אחד, אשר חלמתי בהתחלת
 הדרך. גם אז לא זכרתי דברים ברורים מכל אשר טענתי וטענו אחרים.
 רק את זאת זכרתי: לאחר תעצומות רבות, טענות ומענות, קנטורים משני
 הצדדים, נשאתי נאום נלהב, שסימתיו בדברים אלה: אוי, אוי יהיה להם

לישראל, אם יעזבו את האורגניזציה שלהם ויספחו אל האורגניזציה שלהם!...

אבל טוף־סוף אני שואל את נפשי: ואיה היא האורגניזציה האמתית של ישראל? האמנם „אגודת ישראל“? אבל היא קצר־ראותם וקצר־דעתם של אחדים ממנהיגיהם בצרוף עם מעשיהם הנפתלים של מנהיגיהם האחרים דוחים אותי בה כרח מאגודה זו. אמנם יפה הוא שמה, אבל מעשיה?... אל אלהי רבי ישראל בעל־שם־טוב! נחנינא בדרך־אמת. אל תסתר פניך ממני. אל תתנני לתעות בחשך. האירה פניך אלי. הראני אותך ואת נוך. הראני נא את האגודה אשר אתה חפץ בה.

ואם טובה היא זו האגודה, הקוראה לעצמה „אגודת ישראל“, למה תראני עמל ואון במעשי מיסדיה ומנהליה, ביחוד בפולין? וכיצד אפשר לה לאגודה זו לעשות רצונך, אם עסוקה היא כל הימים בכל מיני „פוליטיקות“ וערמומיות ורדיפות ותרמות ועוזרת היא הרבה מאד, אם במתפון ואם שלא במתפון, להתגברות האסימילציה?...

ז' איר.

אוי לוי! אוי לוי! אנה אלכה? אנה אנוסה? אל מי אפנה? אל מי אתחבר? עם מי אלך? הנני איש העומד באמצע החיים החברותיים ואי־אפשר לי, לפי מצבי עתה, להשאר מחוץ לכל מפלגה — והמפלגות של עכשיו היא כלן זרות לרוח...!

מתחבר אני ל„עממים“ („פאָלקיסטען“), לפי שיש להם יחס חיובי בהיר וברור על־דבר השגת זכיות לאומיות־אזרחיות פה בפולין, אבל האם אלהים אלהי ו„עמם“ — עמי?

בראש כל האגודות עומדים אנשים לא רק „הפשים בדעות“, כי אם חפשים־קיצונים־בפרהסיה. חברי המפלגות גם הם כמוהם. ואנה יבוא איש כמוני, אשר לו אמונה בלב ויחס חיובי גמור אל כל קדשי בני־ישראל? לבי כואב. לבי דואב. ד' יודע את האמת, עד־כמה לבי דוי על חלול השם ועל חלול השבת, שאנו רואים עתה בכל אשר נפנה, אבל היש בכחי לעשות דבר־מה נגד זה?

רואה אני, שאלה הקוראים לעצמם „אורטודוקסים“ במעשיהם וריב־מפלגותיהם אינם מוכשרים כלל לעמוד בפרץ ולאמר למחללי השם ומחללי השבת: חדלו! מי ישמע להם ומי יטה להם און, אם הם בעצמם מחללים את השם במעשיהם (על הפוליטיקנים שבהם אני מדבר), ואם לא בחלול שבת, הנה בכלל במעשים לא־טובים, בשנאת־חנם, ברדיפות־חנם, בלשון־הרע, רכילות, מסירות, בחניפות ושקרים, ורבים מהם — בספקולציות וגזל עניים ואביונים? היא לא יאמר להם: טולו קורה מכין עיניכם! ובכלל: האם מוכשרים הם אנשים אלה, שאין להם כל הבנה ברורה ממהותם של העולם והחיים עתה ואין להם אף מבוא צר וקטן אל לבותיהם של הצעירים

עתה, לפעול על מי-שהוא ולעוררו באמת לאמונה ויראת-שמים, לתורה ולעבודה?
בכל מעשיהם, שהם עושים עתה, הם רק מרבים את הצביעות ואת
השקר ולא את היראה ואת האמונה.

ואם יש עתה איש, אשר עינים פקוחות לו לראות את כל המעשה
הרע, הנעשה עתה, ולב ער לו לאמונה, לאהבה וליראה, היכול יוכל להתחבר
עם אלה הקוראים לעצמם „אורטודוקסים“? אוי לו, אם יתחבר עמהם, ואוי
לו, אם יתחבר לאחרים!...

ובין כך וכך והאמונה ספה תמה מלכבות ויחד עמה – כמעט כל חי
הנשמה. יש עתה לבבות ערים לפוליטיקה, לעניני הכלכלה, לצרכי הכלכלה,
ללאומיות בכל צורותיה וגלוייה, לכל מיני מעשים חיצונים, אפילו למעשי
הדת, עדיכמה שיש בהם משום לאומיות או משום טרדיציה ואור-
טודוקסיה, אבל לא לאמונה פנימית, עצמית, לבבית, שרשית, עיקרית,
שהיא והנשמה – אחת.

לפעמים לא-רחוקות לבי מצר ודואג מאד על אבדן העיקר מלבבות
בני-ישראל עתה, על אבדן האוצר היותר יקר בחיי האדם בכלל ובחיי
בני-ישראל „מאמינים בני מאמינים“ בפרט – האמונה. עמה יחד אבד כל
מה שקרא בעל „חובת-הלבבות“ בשם „חכמת המצפון“ או „תורת המצפון“.
אבדה החמדה הגנוזה, שהיא עיקרם ושרשם של החיים ושבלעדיה – הכל
אפס ותהו...!

כשאני מרבה להרהר בענין זה, אני בא כמעט תמיד לידי החלטה,
שאך היאוש אשם בזה. רואים הם בני-האדם צרות וצרות אין-קץ, רואים
הם רע ורע ואין מוצא מן הרע – ומתיאשים. רואים הם בני-ישראל ביחוד,
שכלו כל הקצים ושכל הישועות הרבות, שלהן הם מקוים, אינן באות
ובמקום הישועות היסורים מתרבים מיום ליום ו„אין לך יום שאין קלקלתו
מךבה מהברו“ ו„אין רגע בלי פגע“ – ומתיאשים. אבל בעיקר הלא טוף-סוף –
אין יאוש. הלא יש „עין רואה ואזן שומעת“ וימין חסד ויד חזקה ויש
סדר בעולם ויש משפט וצדקה והנהגה אלהית, העומדת מעל לכל השגות
אנוש, אבל מושגת היא, אם בלא אמר ודברים, בלבב אנוש („קודשא
ברוך הוא, אף-על-גב דלית מחשבה תפיסא ביה כלל – ברעותא דלבא
אתידע...“) בעת שהוא טהור וזך באמת. „העינים רואות רק לפנים“
ו„השכל הקטן של האדם“ רואה רק את „המעשה הרע הנעשה תחת השמש“ –
ומזה בא היאוש. אבל לו נתנה רשות לעין לראות את כל הנעשה מבעד
לשטחיות כל המפעל ולחדור לתוך-תוכם של כל המעשים והלב היה מתרומם
עד לידי גבה של השגה אלהית, בודאי היו הכל רואים, שנעשה בעולם
מה שהיה צריך להעשות, שיש דין ויש דין ויש מטרה ויש תעודה לחיים
ויש טוב ויש יופי ויש נשגב בעולם, אף כי לא זה הטוב, המושג
לעיני בשר, ולא זה היופי ולא זה הנשגב, המושגים לעיני בשר... היאוש
של בני-האדם בכלל ושל ישראל בפרט הוא אפוא – „יאוש שלא מדעת“...

אמש הייתי שקוע ברעיונות אלה, הרהרתי והרהרתי ביאוש-השווא של בני הדור, שכבתי ואישן ואחלום והנני נמצא בעירה אחת מעירות פולין. עירה קטנה, חסידותית, פטריארכלית. בתים נמוכים, בעלי קומה אחת ושתים. בתים בעלי קומה אחת ועליה על גבם. יושב אני בבית אחד ממכירי. משוחח אני עמו על ענינים שונים. ובלבי אני מהרהר על יאושם של בני-האדם, והנה שומע אני פתאם קול מן העליה. מאזין ומקשיב אני והנה קול-חורה הוא. חלונות העליה פתוחים. מביט אני ורואה את הלומד. אדם כבן שלשים שנה, בעל זקן קטן שחור ופנים שחרחוריים, יושב ולומד ומתנועע הנה והנה, מנגן את נגון הגמרא הקבוע בפולין, מדבר דברים רבים בערבוביה, חוטף וממהר, טוען ומנצח את עצמו, ומתוך כל זה הרעש וכל זה הערבוביה רק מבין אני, שלומד הוא מסכת „בבא-מציעא“ ושעומד הוא בסוגית „יאוש שלא מדעת“, ומתוך כל זה הגבוב של דברים רק שומע אני: „והנה הלכה כאבי, שיאוש שלא מדעת לא הוה יאוש“...

ובחלומי והנה אני עומד וחושב: נפלא הדבר! הלא זה עתה חשבתי על ה„יאוש שלא מדעת“ והנה בא זה בפסק ההלכה הידוע: „הלכה כאבי ביע"ף קג"ם“. אס-כן אפוא גם יאושם של בני-האדם לא-כלום הוא, לפי שאיננו מדעת... אס-כן אפוא, אין היאוש פוטר את בני-האדם מאמונה...

•• ח א י ר ••

כל הלילה שעבר חלמתי חלומות שונים ומשונים וכלם סבבו על קוטב הציוניות ושאר ענינים צבוריים. היו וכוחים, רעיונות, משפטים. לא אזכור דבר. הכל מכוסה בערפל השכחה. אפשר, שיעבור הערפל ואזכור דבר-מה. זכור אזכור רק את זאת, שבתחלת הלילה נשנה עלי חזון העפיה. התרוממתי על-פני האויר, אבל היה לי צער מרובה מזה, שחפצתי לעוף מעל לתקרה והתקרה דחקה אותי בכבדה ולא יכולתי לנצחה או להתרומם ממעל לה.

בבקר הנה היה לי חלום הרבה יותר יפה. נדמה לי, שמסתכל אני באיזה מקום, אבל איזה איש ידוע לי לחפשי בדעות ובמעשים מפריע בעדי. גם הוא, אותו האיש, מתפלל, לחמהוני הגדול, אבל בתוך שהוא מתפלל הוא נושא ונותן בעניני פוליטיקה. הוא אומר: לית דין ולית דין. אני אומר: האשמים במלחמה הנוראה הזאת יענשו קשה. סר אני מפניו, פונה כה וכה, מוצא אני לי מִכָּר שני. המִכָּר הוא נותן לי תפוח יפה למראה. התפוח מאַרְךְ, יפה וחזק, אבל הרקבון החל לשלוט בו. הבאתי את התפוח לבעל דיני ואמר לו: ככה ירקבו האשמים...

אחר הדברים האלה נחה דעתי ואעמוד באיזו פנה מיוחדת להתפלל. נדמה לי, שראש חודש היום ושככל תקופה חדשה מתחלת וחייב חדשים. הרגשתי שמחה רוחנית יפה וטהורה, שכמוה לא הרגשתי זה כבר.

נדמה לי, שתפלתי קרובה מאד לאלהים, ואני מתפלל כילד, שלא טעם טעם חטא:
 „ויהי החודש הזה סוף וקץ לצרותינו, תחלה וראש לפדיון נפשנו...“

י"ט אי"ר.

גם היום בבלקר התפללתי בחלומי וגם הקיצותי באמצע התפלה, אלא שאיני זוכר, איזו תפלה התפללתי, ובכלל לא ראיתי דבר בהיר בחלומי, כי הכל היה מטושטש, מתוך שלא ישנתי במנוחה והקיצותי כמעט בכל חצי שעה.

ואולם בתחלת הלילה קרה לי איזה דבר מפליא. בטרם שכבי התפללתי בלבי על ציון וירושלים והנה חלמתי כל תחלת הלילה, שנמצא אני באיזה מקום בארץ-ישראל, כמדומה לי, באיזו עיר מערי הארץ. נדמה לי עוד, שנוסע הנני באיזו רפבת בארץ-ישראל, נוסע וחוזר, נוסע וחוזר, מבקש ומוצא סוף-סוף דבר-מה. באמצע הדרך ובתעותי הנני נפגש עם אנשים שונים ממידועי, נושא ונותן עמם, אבל מה ובשביל מה? אינני זוכר. זוכר אני רק את זאת, שבהיותי תועה ממקום למקום ראיתי לפני פתאם היכל נשגב, מבהיק מאד בלבנוניתו. הרי הוא כלו כמו נארג מקוי אור לבן וכמו מרחף הוא בלובן האויר. עומד הוא בראש ההר ובמעלות עולים אליו. המעלות עצמן גבוהות הן מן הארץ ואך בהתאמצות רבה עולים בהן. התאמצתי לעלות על המעלה הראשונה, אך רמה ונשאה היתה ממני...

ידעתי, שהיכל בית-המקדש הוא, בכל כחי נכסף נכספתי לעלות ולהכנס בו, אך מי יעלה בהר ד'...?

נפלא הוא הדבר. מימי לא חלמתי דבר על ארץ-ישראל ורק בעת האחרונה החלתי לחלום עליה. החלום הנזכר הוא החלום השני מענין זה, כי מעין זה חלמתי גם לפני שבועות אחדים. בחלומי והנני נמצא יחד עם אחד ממידועי באיזה מגרש. המגרש מלא אנשים ומיני תבואות וסחורות שונות. חנועת חיים בכל עבר ופנה. השמש שופכת את קויה על המגרש בנדיבות גדולה. הכל שמחים ועליונים. קונים ומוכרים ומשיחים איש את רעהו חליפות. אין ריב, אין קטטה. אין ערמומיות של סוחרים, אין רמאים ואין מרמים. יש הבנת-ידידות ויחסי-ידידות בין הקונים והמוכרים, ואינך יודע, אם יום שוק הוא זה או יום חג...

וברור וידוע היה לי בחלומי, שבארץ-ישראל הנני נמצא והמגרש נמצא באחת מן הערים העתידות לבוא...

לא גרשם הזמן.

ביום ו' שעבר הבהילוני חלומות רעים. ראיתי איזה איש כבן שלשים שנה, גבה-קומה, בעל שערות צהובות נוטות ללובן ופנים יפים חסידותיים,

והוא חפץ לעשות לי רעה. הלא זה איש טוב ושליו, חשבתי, ומדוע חפץ הוא לעשות לי רעה? אך יצא איש זה מן הפחת והנה לפני איש צעיר כבן י"ו, בעל פנים שחורים ושערות שחורות, נצב הוא לפני בגלוי-ראש וחפץ לנשן אותי בכלורופורם, בכדי לקחת את כל אשר לי, ואנכי מוחה כנגדו, צועק ומקיץ מתוך צעקה. באותה שעה עצמה התחילה גם אשתי לצעוק. ואשאלנה: למה את צועקת? – גנבים... גנבים... גנבים פה...

כמובן, לא היו כל גנבים בבית. אבל מוזר הוא הדבר, שבאותה שעה עצמה שחלמתי אני על גנבים, חלמה גם אשתי על גנבים...

היו בחלומות ההם מעין אזהרה ומעין ראייה מראש, כי הנה באותו יום עצמו, כשלא הייתי בביתי, נסו שני אנשים בדמות עניים מחזרים על הפתחים לעשות רעה לאשתי ולגנוב ולגזול את כל אשר לי, ורק בראותם ובהנכחם, כי לא יחידה היא בבית, השתמשו החוצה...

חלום זה מזכירני חלום אחר מן הימים האחרונים. הנני נמצא באיזה יער עבות. תועה אני בו. אין מוצא. והנה רואה אני זאב יוצא מאחד המחבואים, אבל הזאב היה פתאם לכלב ואיש נוהג בו. פתאם היה הכלב – לכבש, הכבש – שוב לכלב, הכלב – לשני כלבים ואיזה איש הולך לפניהם. הכלבים מתנפלים עלי ונושכים או לא נושכים, אבל אינם עושים לי רעה...

מעין זה חלמתי גם זה כשנה ויותר. נדמה לי אז, שבאו אלי שנים או שלשה אנשים בעלי פנים מבהילים, כאלו לא מעולם זה הם, כי אם מאיזה שאול תחתית, והתחילו לפתות אותי: בוא נא עמנו. הן לא נעשה לך כל רע. בלכתך עמנו תראה ותשיג דבר, אשר לא השגת עד עתה אף שמץ מנהו...

ואתחנן אליהם לאמר: עודני מלא חיים וחפץ אני לחיות עוד בעולם הזה. לא. לא אלך עמכם. בכלל אין לי עסק עם העניינים וההשגות שלכם...

— אם איננו חפץ ללכת, קרא אחד המבהילים אל משנהו, ירה בו... השני התחיל לירות בי מיני כדורים קטנים של ברזל ואיקץ מתוך בכי...

בליל השבת שעבר חלמתי חלום משמח מאד. נדמה לי, שהנני נמצא בקרב איזה המון רב, כנראה, המון חוגג, והנה קול יוצא מתוך פיות רבים והעיקר, מתוך לבבות רבים: לאחר עבור שלשת ימים... לאחר עבור שלשת ימים יהיה הדבר הזה... דבר גדול יעשה לאחר עבור שלשת ימים... ישועה גדולה... שמחה גדולה...

מצוין הוא הדבר בעיקרו, מפני שלא שמעתי אז את הדברים כמו ששומעים באפן רגיל ואף לא מתוך אנשים מסוימים שמעתי אותם, כי אם

קול המון שמעתי והקולִי הוא יוצא כמו ממילא, מתוך איזה עמק, מתוך איזה מבוא, ובכל־זאת חזק הוא מאד ומשמעותו ברורה: בעוד שלשה ימים יהיה דבר גדול משמח... ישועה או התחלת ישועה...

המחזה שחזיתי היה מחזה ממשי, אבל מספק אני, אם לקוח הוא מן הרגע. אפשר, שזהו קטע מאיזה מאורע, שכבר היה או יהיה עוד באיזו עת קרובה או רחוקה. כי החלומות, אפילו הנאמנים, אינם דוקא ליומם ולשעתם, כי אם כעננים הם, אשר כבר נגוזו וחלפו, או כעננים, אשר עוד יעלו בעת מן העתים...

לא נרשם הזמן.

בהיות לבי מלא שירת־געגועים לאֱלֹהִי מוחי מתרכז במחשבה־בקשה, יש אשר בסגרי את עיני הנני רואה לפני נקודה של אור והנקודה היא מתארכת ונעשית לקו בארך או מתרחבת ונעשית לקו ברחב והקו מתעגל בקצהו ונעשה לחצי־עגול או לחצי־לבנה. ויש אשר הנקודה עצמה מתעגלת ומתעגלת ונעשית לחצי־לבנה או לעגול שלם. לפעמים היא מתפשטת בתמונת רבע העגול או זווית או קטע או קרע מאיזה דבר או איזו תמונה גיאומטרית. יש אשר הקו נעשה לקוים והקוים מתפרדים, מתחברים ומתקשרים ונעשים לתמונות שונות או קטעיות־תמונות או למעין צורת אותיות...

יש אשר מאמץ אני את כח ראייתי הפנימית לתפוס ולקבוע בזכרוני את התמונות או את האותיות, אבל לרוב, כשחפץ אני לתפוסן היטב, הן נגוזות, חולפות...

ואולם יש אשר אינן נגוזות, כי אם מתחברות הן ומתחזקות ומתבהרות ונעשות לעגול אחד של אור מבהיק נעים מאד ועל העגול כמין רשת של קוֹי־אור או כמין רקמה מיוחדת במינה או כמין פרחי־הוד, מעין אותם הפרחים, שמציר אותם החרף על השמשיות הקפואות...

חפץ אני לחדור ולראות מבעד לעגולים אלה, אבל אין עמדה ארוכה לעגולים אלה, כי אם נגוזים הם פתאם, כאשר תשקע פתאם השמש, כאשר יחפוץ הרואה לתפוס את מראה צבעיה בעצם המומנט של סוף השקיעה...

יודע אנכי, שכל אלה הם רפלקסים פשוטים של עצבי־הראות, אבל יודע אני יחד עם זאת, שבהיות מוחי בלא מחשבה מסוימה, לא אראה מאומה אף בסגרי היטב את עיני לזמן ארוך, ואפילו בשעה שאני שקוע במחשבה מסוימה אינני רואה לפני מאומה, אם המחשבה היא מחשבה של חולין; ורק אִז אראה קוים ותמונות אלו, בהיותי מתרכז במחשבה עצמית, נפשית־פנימית, ואף גם זה לא בכל עת, כי אם ברגעים מזומנים ומיוחדים בעת עריגת־הלב ושאיפת־הרוח.

ואף גם זאת: בימי ילדותי, בעוד לבי שלם וטהור, הייתי רואה עגולי־אור כאלה לעתים קרובות בעת שהייתי סוגר את עיני בערב. עתה

הנני רואה עגולים כאלה רק בשעת התרכזות האָנרגיה באינו מחשבה רוחנית-שירית...

לא נרשם הזמן.

ראיתי פעם אחת בחזון והנה נשא הנני באנית-קיסור גדולה מלאה יהודים. האניה שטה על-פני נהר רחבי-ימים. גלים מפים באניה. רוח סערה. האניה עולה ויורדת. נשאת היא עד לגשר גדול. הגשר מעל לנהר והאניה עוברת מתחת לגשר. מרחוק יראה בית קטן העומד בחוף קרוב לגשר. האניה מתקרבת ומתקרבת עד לבית הקטן ההוא. מציץ אני מבעד לחלון הבית והנה רואה אני לפני יהודי יושב ומתפלל ומברך ברכות בקול רם. האניה חותרת בכל עז לבוא אל החוף, אבל הרוח דוחפה אחור. הסערה מהפכת את האניה והרבה יהודים טובעים בנהר. באותו רגע עצמו נשמע מן המים הד קול היהודי בעל-הברכות: ברוך אתה ד' אשר קדשנו במצותיו וצונו על קדוש השם...

ובאותה שעה מיכאל השר הגדול עומד בשמים ומקריב את נשמותיהם של ישראל על המזבח שלמעלה...

בכלל אני רואה מזמן לזמן דברים נפלאים בקשר עם הגהר והמים. פעם שוטפת אניתי במנוחה. השמש נשקפה מן הנהר, גלי-הכסף רצים, פוחזים, צוהלים, משתובבים ומשיבים את נפשי העיפה. ילדים צוהלים בחוף. צלצל קולם נשמע באניה. שמחת-נעורים תוקפת את כל היושבים באניה ואני בתוכם. שמים בהירים על ראשינו. עולמות גבוהים מרמזים מרחוק. הנה ילדות חדשה. הנה חיים, אשר לא יסופו עוד. הנה אור, אשר לא ישקע... ופעם אניתי עוברת בין צוקים וסלעים. עננים כבדים ממעל. חשך וערפל. האניה מלאים ילדים. רוח-קטב מהפך את האניה. הילדים נופלים אל תוך הנהר. אני צועק מרה ומקיץ מתוך חרדה גדולה ואנקת-נפש איומה.

ופעם אחת ראיתי מחזה כזה בפלוצק, בהיותי שם כשני ירחים בטרם תחלעע מלחמת העולם, והיתה ענות הילדים הטובעים בנהר כל-כך קירעת לב ונפש, עד שצעקתי בכל כחי מעצמת יסורי: אגא, אלהי, קח נא את נפשי!...

בכל עת אשר נזכר הנני בחלומות קורעי-לב אלה, אי-אפשר לי לבלי להחליט, שהם קרעי מחזות מן הגזרה הנוראה, שנגזרה על מאות יהודים וביניהם הרבה ילדים קטנים להטבע (בשנת התרע"ו) בנהר שעל יד העיר קומיוש, שנהפכה המעברה עליו, בשעה שעברו בה המשפחות האמללות אל החוף השני לעבוד עבודת אנגריא. רבים מן הנטבעים צללו בעופרת ולא

נתנו לקבורה. בכלל יש בחלומות אלה קרעי מחזות מכל האפיוזודים של המלחמה.

קרוב לאפיוזודים אלו הוא הדבר שחזיתי פעם אחת בחלום באפן בהיר וריאלי, מבורר וצלול ממש כמו שרואים בהקיץ, והנה יהודים רצים, אצים אל הרכבת, ברכיהם כושלות והם רצים, ראשיהם כפופים, פניהם חשכו משחור, הנשים בוכות בקול רם, הצעירים בוכים בחשאי, הכל נושאים תבילות־משא וארגוי־מסע. הכל נחפזים אל הרכבת, המיועדה להסיע מכאן את הצעירים הלוקחים לצבא המלחמה. מספר גדול וצער צורב מאין כמוהו.

לא נרשם הזמן.

באחד מן הבקרים בחודש שעבר ראיתי בחזון לפני שרון גדול מאד ומספר השעות והרגעים בו באותיות עבריות. האותיות מצטרפות למלים. המלים לא נקבעו בזכרוני. זוכר אני רק את האותיות הראשונות בהקף העגול: א, אל, אלל. יותר מזה לא תפשה עיני, ואם תפשה עיני — לא תפש מוחי.

חלום זה מזכירני את חלומותי בחצי השנה הראשונה של מלחמת־העולם. בקשתי אז פתרון עליון לחידת־עולם זו והייתי שקוע פלי בלמודי הקבלה. מזמן לזמן הייתי רואה לפני בבקר שמות. פעם אחת חלמתי בבקר והנה מייש הוא קורא לפני שמות רבים ושונים, שאיני זוכרם, וסופם של שורת השמות הוא: ביט, מבטדע (בחלום נדמה לי: ביג, מבזה, אבל קשה לתפוש בחלום את השמות והמבטאים כמו שהם). כשקמתי משנתי, החלתי לחפש בספרים ואמצא, שאלו הם שמות קדושים־נוראים: ביט — שמן בא"ת ב"ש — חכמה עליונה. ביט = כ"א — אך טוב לישראל = אהיה. מבטדע — שם אלהים בחלוף האותיות של א"ב א"ם ב"ל באלפי־ביתות של רל"א שערים.

לרגל זה אזכור עוד מקרה משונה, אשר קרני בענין צרופי השמות, הגימטריאות וראשי התבות. יודע אני היטב, שאי־אפשר להשען על צרופים אלה, לפי שאפשר לצרפם בכל מיני אופנים והטעות שכיחה בהם מאד; אבל הפעם הפליאני הדבר, לפי שעלה על רעיוני בלי כל הכנה והזמנה ועבודת־מוחי והדבר — כפי שמצאתי אחר־כך — מתאים בדיוק עם כתבי האר"י ז"ל. הדבר היה כך: הקיצותי פעם אחת בבקר ומבלי כל הקדמה ומחשבה נפלה ברעיוני פסקא זו:

זמן הגאולה, אף אם יאוחר, לא יאוחר בכל־אופן מסוף שנת תשל"ד או תחלת שנת תשל"א, ועל זה בא הרמז במאמר חכמינו: „מתי ירום קרן ישראל? בכי תשא“. „כי תשא“ — בגימטריא תשל"א. רחצתי את ידי, לבשתי את בגדי. והנה לפני ספר „קדושת ישראל“ (מאחד האדמוריים האחרונים בעל „עשר אורות“, „עשר קדושות“ וכו') ותיכף בפתחי את הספר הופיע לפני מקום אחד, שמדברים בו אותם הדברים עצמם, שנאלו לי זה עתה — בשם

האר"י. שם נאמר, עסוף הגאולה בהכרח הוא, שלא יאחר משנת תש"ל — שתי פעמים שס"ה = שני היקפים גדולים. רמז לזה בתורת ראשי התבות (בפרשת התמיד) ענינים יום תעשה. לפי זה בשנת תשל"א כבר, יורם קרן ישראל.

סיון, לא נרשם היום.

ימי השבועות שעברו בליתי בעיר נכריה לי ובתוך אנשים זרים לרוחי והייתי רחוק מדבקותי הפנימית ומהלך־מחשובתי העיקרי, לפיכך לא ראיתי ולא הרגשתי בהם מאומה. בשובי לביתי עיף ויגע מטלטול הדרך ומרוב שיח ושיג עם אנשים רבים ושונים, ישנתי כל ליל השבת וגם ביום, אלא שבשעה האחרונה משנת הצהררים ראיתי בחלומי עגול־אור משמחים ושמעתי קולות מביעים רעיונות ידועים של הבעש"ט.

חלום זה מזכירני חלום אחר הרבה יותר יפה, שחלמתי בשנה שעברה בחג השבועות. הדבר היה ביום הראשון של החג בצהררים. בביתי שררה לממה. מבחוץ לא הגיע אלי כל קול. נרדמתי וארא בחלומי והנה נשמות באות אלי ואני מזמר לד' ומעלה אותן בזמרתי. בנוהג שבעולם, כשאדם חולם, הוא רואה לפניו תמונות, גופים, סמלים של אנשים חיים (אפילו אלה שכבר מתו נראים, לרוב, כחיים), אבל אנכי היתה לי אז ההרגשה הגמורה והמחלטת, שרואה אני לפני נשמות ורק נשמות. עד כמה שאני זוכר, לא ראיתי אן כל תמונה, כי אם בידיעה פנימית השגתי את הנשמות וידעתי, שחפצות הן להתעלות, בכח הזמרה הלבבית שלי. מעולם לא ראיתי לפני חלום כזה, לא לפני ולא לאחריו עד היום הזה. נפלא הדבר בעיני, לא אוכל השיגהו. האמנם גם חלום כזה היה רק פעולת כח־הדמיון שלי לא היה אן כל מגע־ומשא רוחני עם נשמות שמחוצה לי? אבל הלא אי־אפשר לו ל־כח־הדמיון בלי תמונות ובלי ציורים, יהיו איזה שיהיו, ואנכי הן לא ראיתי אן כל פנים, כי אם הרגשתי והכרתי בי קורבה גדולה של נשמות, קורבה רוחנית פנימית שבפנימית, שחזקה היא אלפי פעמים מכל מיני קורבות חיצוניות. היתה לי אן גם ההרגשה, שמעולם לא זמרתי באפן לבבי־פנימי כל־כך ושבזמרתי הנשמות עולות, כאשר יעלה עתר ענן הקטורת...

ג' תמוז.

עוד לא עבר קיץ, עוד לא כלה קיץ, אבל כבר עבר חלק גדול מן הקיץ — ואנחנו לא נושענו. חכיתי, קויתי, צפיתי, והנה תקותי, כתקות מיליוני אנשים, היתה למפח־נפש. אין קץ למלחמה. אין רואה קץ וסוף לה. המצב, כנראה, עוד הורע מאשר היה לפני שנה, ומה־גם מאשר היה לפני הפסח. אל! אל! האמנם במדבר השומם הזה, באויר המחניק הזה,

ברעב הנורא ובכאב האיום, בדבר, במגפה, נתמו מיליוני אדם? ועד מתי?
עד מתי? עד מתי תאכל החרב? עד מתי לא תאמר למלאך המשחית: הרף?
הבטנא, הן עמך כלנו, צאן מרעיתך, בניך, ברואיך, מיחדי שמך, מקדישי
שמך, אם בהכרה ואם שלא בהכרה, אם בחפץ-לבב ואם שלא בחפץ-לבב,
למה עזבתנו, למה זנחתנו, למה עזבתנו בידי חטאינו, עונותינו ופשעינו?
למה הרחקת ממנו אור-פניך? למה הסתרת ממנו פניך? ועד מתי תסתיר את
פניך ממנו? האמנם חוללת מיליוני בני-אדם רק למהו, לריק ולהבל?
„על-מה שוא בראת את כל בני-האדם?”

„הוי האומר לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין”.

הן אבינו אתה וכרחם אב על בנים רחמתנו תמיד – אבל אימו
רחמיך? אימו חסדיך עתה? איננו אומרים לך כלום. נשתוק. נחשה. נתאפק.
אבל היש בכחנו להתאפק? הלא נצעק מעצמת הכאב? הלא נצעק בראותנו
סביבנו מות ומות ויסורי מות איך-קך, בלא כל נטף נחמה, בלא כל שביב
של תקוה?

והנה גם העורבים. לא לחנם קוראים עתה העורבים. הן ריח פגרים
עולה תמיד באפיהם והנה מתנפל העיט הזה על הפגרים –
והנה מכל הצדדים באים העורבים השחורים וקוראים לעצמם בכל
מיני שמות של קדושה ורוממות ד' בפיהם ולבותיהם מלאים תוך ומרמה –
והנה מונים הם ומרמים את ההמון האמלל, אוכלים את בשרו הרזה
ושותים את דמו המעט, מבבללים את מוחו ומשחיתים את לבו. רואים את
כל החמס והרצח של כל מיני רמאים ומפקיעים את השערים וכל מיני
גוזלי-הרבים ושותקים או לוקחים בעצמם חלק בכל מיני מעשי-הרשע ההם,
והם – אותם שיש בידם למחות באנשי-הרשע ואינם מוחים ויש אשר גם
ידם עמהם ויש מהם שהם בעצמם עומדים בראש כל הפקעת השערים, –
הם, אשר כעבות העגלה חטאיהם, מבקשים חטאים שאינם חטאים או חטאים
שהם כחוט השערה וממלאים את כתיב-העמל, שהם מפיצים, בכל עלילות
והתנפלויות על כל איש ישר הולך ועל כל עושה טוב בעמו וממלאים הם
את האויר ארס וטומאה ורשעה וטפשות ואכזריות –

והרי הם עתה כשדי-שחת, המרקדים בתופת וכורים להם פְּרָה מבשר
המתים ושותים משתייהם בגביעים מעצמות המתים –
והנה עיניך, אף עליון, הלא תחזינה את כל אשר יעשו האנשים האלה,
אשר בשמך ידברו ובשמך יגזלו, יחמסו, ומעלילים כל מיני עלילות על כל
החפצים להביא איזה ישע לעמם, וידם תקיפה עתה וכחם אתם עתה להשחית
ולקלקל ולהרוס את כל אשר יבנו אחרים, והם משתמשים בכחם הרע הזה
ומתאמצים באמת לעקור מן השָׁרֶשׁ את כל ההתחלות הטובות שנעשו
בעשרות שנים האחרונות ולהכאיב כל חלקה טובה באבנים, – התתן באמת
לכל אלה הצבועים הרעים והחנפים הטמאים להפיק את זַמְמָם?
היה לא תהיה כזאת! ברוק ברוק ותפיצם! שפוך חמתך על כל
אלה הקוראים תמיד „תורה”, „תורה” ומהפכים תורה של חסד לתורה

של דופי ואכזריות ומשתמשים ב„תורתם“ רק להנאה, רק אָלץ רק שְׁתֵּה— והרי הם עתה, בשעה שההמון גָּע ברעב, אוכלים מעדנים ומתפטמים ומתדשנים, — האמנם לֹא תגלה את נבלותם לעיני השמש? האם לֹא תפרסם את החנפים? התתן להם באמת להשחית כל טוב בעמם וכל יקר וכל קדש וכל אמת?

סלוק שכינה אנחנו רואים כעת בכל אשר נפנה, סלוק שכינה מן הכלל וסלוק שכינה מן כל פרט ופרט לפי מצבו ומעמדו והמדרגה שהוא עומד עליה.

הנה צועק אני עתה יום יום לֹא־להי מעצמת מכאובי, הנני קורא וקורא, והשמים — ברזל. תמיד תמיד הנני מרגיש עתה בכל תקף את כאב הנביא: „סְכֹּתָה בענן לך מעבור תפלה“...

או אולי נדמה לָנו כֵּךְ? אולי אור אֱלֹהִים שורה בתוך ההסתר וההעלם הזה? בודאי הוא שורה שם. אבל מתי יגלה? מתי יראה? מתי נראה לו גם אפס קצהו? בעינינו אנו איננו רואים עתה מאום. לָבֵנו נעשה לפרקים כאבן דומם. רואים אנחנו את כל העוני והדלות והשפלות שמסביבנו ואת כל החלאה, הרפש והטומאה, שמאות אלפי בני־אדם טובעים בהם, ולָבֵנו מְתַפְנֵן מכאב. לפעמים הכאב עובר את גבולו ומביא לאפיסת ההרגשה, לדומיה, לשתיקת־עולם.

כ"א תמוז.

מבוכה בארץ אשכנז. מבוכה פוליטית — העם האשכנזי הבריא ושלם ברוחו בודאי יצא מהר מן המבוכה. אפשר שעל־ידי ברור מטרות המלחמה יבוא סוף־סוף השלום המקנה. האמנם תתן האנושיות להמשיך הלאה עד אפס כת את המלחמה? האמנם יצא כל העולם מדעתו?...

בין כך ובין כך ומארץ אשכנז באות שמועות שונות על־דבר שנויים עיקריים בהנהגת המדינה, שנויים, שסוף־סוף מהם גם עמדה אחרת ויחס אחר אל המלחמה, ובהכרת, שסוף־סוף יביאו שנויים אלו אל יחס סוציאלי אחר בפנים המדינה ואל יחס יותר נוח לדרישות ההומניות־דמוקרטיות מחוץ למדינה, יחס, שיקרב סוף־סוף את לבותיהם של הנלחמים אלו לאלו והכירו את עֲתָתָם וידעו את החטא הנורא, אשר חטאו כלם, והבינו את הרעה הנוראה, אשר המיטו על עצמם ועל אחרים, ופָּנו למעלה והרימו עין ולב לֹא־להי הטוב ונָהוּ כלם אחר השלום והאור ונתנו יד איש לרעהו: הבה ונתחזקה, הבה ונבנה חרבות, הבה ונקימה את הסכות הנופלות, הבה נחדש את פני האדמה השוממה והאבלה, הבה נורעה זרע ונלַבְנֵה לַבְנִים ועָבְדֵנו ועָמְלֵנו יומם ולילָה לַבְנוֹת את אשר הרסנו ורפֵאנו את החלי המר של העולם ואת מזבח ד' ההרוס.

בהיות לבי מלא כָּאֵב ויגון תמיד על מלחמת-העולם, ההולכת ונמשכת כִּלְיִיקָךְ, ועל הצרות והפגעים הרבים, ההולכים לרגלה, הצרות והפגעים, הנוגעים למיליונים רבים של בני-אדם, הנוגעים ביחוד למאות אלפי בני-ישראל, הגועים ברעב בראש כל חוצות, צרות ופגעים, הנוגעים לכל אחד מאתנו, יש אשר בהרדמי בערב שפתותי תבענה תפלת-לחש: מי יתן ורוחי ינשא אל ההרים הרמים, אל מעונות הרוחות הטהורות, שבהם יודע מי-שהוא: מתי יהיה קץ לשפך-הדם, לְדָבָר וּלְרַעֲב... .

באחד הלילות – לפני שבועות אחדים – בהביעי את תפלת-הלחש בלבבי, נרדמתי וארא את עצמי נצב באמצע הלילה בחדרו של איזה מושל-ארץ (אינני יודע מי ומה ואיפה) והנה מדברים שם (מי מדבר – אינני יודע): הכל ביד המושל. אם יחפוץ המושל, ישים קץ למלחמה במשך של חמש, שש שעות... .

והדבר היה למעשה. נתפרסם כתב-המושל על-דבר השלום ואנכי עומד ומתפלל: דמיתי, כי כאשר יבוא השלום – ימלא כל העולם כלו שמחה וחדוה. ההרים והגבעות יפצחו רנה וכל עצי-השדה ימחאו כף. דמיתי, כי רוח יעטוף את כל בראי מעלה ומטה, שמים וארץ וְשָׁקוּ, שלום במרום, שלום בארץ, מנגינת כל היקום, שירת מלאכי-השָׁרָת, שירת כל עוף כנף, צהלת ילדים עליזים. והנה עתה שלום בעולם, והכל כל-כך פשוט, הכל-הל, הכל-פרוזה – העולם שָׁב פשוט לסדר-היום ולא יותר... .

כשאני מתאמץ עתה לזכור את כל אשר חלמתי אז, אף-על-פי שאינני זוכר פרטי הדברים, בכל-זאת אני מרגיש קורבה גדולה והשתוות עצומה בין מה שחזיתי בחלומי ובין מה שנעשה עתה.

כמדומה לי, שהתחלה של החלום הולכת ומתקיימת, ועתה, אבי שבשמים, אלהי הטוב והאמת, החסד, הרחמים והשלום, קיים-נא גם את הסוף. שלח אורך ואמתך. הָאָר פניך וּגְשָׁעָה. אֵלֶיךָ קוֹיֵנוּ. אֵלֶיךָ חִינּוּ. כַּאֲדָמָה הַצְמֵאָה לְטֵל אָנוּ מְקוּיִם אֵלֶיךָ. כִּיּוֹנוֹת הוֹמְיוֹת לְבוֹתֵינוּ הוֹמוֹת אֵלֶיךָ. כִּיּוֹנָה מִמְעֵי הַדָּגָה אָנוּ קוֹרְאִים אֵלֶיךָ. כַּחֲזִיקָהּוּ בְחָלְיוֹ אָנוּ מִתְפַּלְלִים אֵלֶיךָ. כַּחֲנָה מִרְתֵּה־נֶפֶשׁ נִפְשָׁנוּ מֵרָה וּשׁוֹפֶכֶת אֶת לַחֶשֶׁה לְפָנֶיךָ. כַּאֲלִיָּהוּ, בַּעַת אֲשֶׁר עִיפָה נִפְשׁוֹ לְמוֹת, אָנוּ זוֹעֲקִים אֵלֶיךָ. כְּנַעִים זְמִירוֹת יִשְׂרָאֵל, בִּימֵי עֲנִיּוֹ וְנִדּוּדָיו, אָנוּ צוֹעֲקִים אֵלֶיךָ. בַּתְּפִלַּת הַעֲנִי, הַשׁוֹפֵךְ שִׁיחוֹ לְפָנֵי ה', אָנוּ בָאִים אֵלֶיךָ.

אנא ד', הושיעה-נא.

